

מוריה

קובץ תורני
לחידושי תורה והלכה
גנוזות ראשונים ואחרונים
ופרקי עיון ומחקר

גליון

א-ב

(שעג-שעד)

שנה שלושים ושתים • תשרי תשע"ג

מכון מוריה

מכון ירושלים
קובץ תורת ליהודי תורה וחילוק
גזרות ראשונים ואחרונים ופיקדון עיון ומחקר

מייסד המכון ועורך מוריה (תשל"ב-תשס"ו): הרב יוסף בוקסבום זצ"ל
העורך: הרב אריה בוקסבום
ראש המערכת: הרב שמחה חסידה
חברי המערכת: הרב אביגדור ברג, הרב אברהם יעקב גולדמיץ, הרב שלמה בוקסבום

מכון ירושלים

בתי מדרש לאברכים • מפעלי מחקר תורניים

גלה כבוד מישראל

יחד עם כל בית ישראל מבכים אנו מרה
את סילוקו של עטרת תפארת ישראל

רבן של כל בני הגולה
יחיד בתורתו ובשקידתו, בצדקתו וביראתו
שר התורה ועמוד ההוראה

מרחן הגאון פוסק הדור

רבי **יוסף שלום אלישיב** זצוק"ל

אשר זכינו ליהנות מהורו ומהדרו, מעצתו ומתושייתו
וליווה במשך שנים רבות את מפעלי המכון
באהבה ובחיבה

המקום ינחם את בני המשפחה הרוממה

ואת רבבות תלמידיו ומעריציו

בתוך אבלי ציון וירושלים ולא יוסיפו לדאבה עוד

- קובץ זה מוקדש ברובו לענייניהם המסועפים של המעשים הבעלי, ראש השנה, יום הכיפורים, חג הסוכות וענייני יום טוב. בכל מדורי הקובץ – גזרות הראשונים והאחרונים, ובמדורי חידושי התורה וההלכה – מצוי חומר עשיר ומגוון של חידושים וביאורים בהלכה ובאגדה הנוגעים לימים אלו.
- בהגילה אשר נערכה במשרדי המכון בין אלפי הרוכשים ביריד שבוע חספר, עלו בגורל: ביחסי חסד לאברהם, ביתר עלית – אוצר החכמה גיוסח 10, משפחת ביטון, רכסים – שלחן ערוך השלם, ישיבת אורחות תורה, בני ברק – שייס וילנא, ועוד רבים נוספים. הודעות נשלחו לכל הרוכשים.

בברכת כתיבה וחתימה טובה
מערכת מוריה

Published by
"MORIAH" Publishing company
14, Galed st., P.O. Box 100, Jerusalem 91000
tel.: (02)6510627 fax: (02)6540503

כתובת המערכת:
רח' גלעד 14 העיר העתיקה, ירושלים ת.ז. 100,
טל' 02-6510627 פקס' 02-6540503
e-mail: office@machonyerushalayim.com

מנוי שנתי: בישראל - 100 ש"ח, בחו"ל \$45

התוכן

גנוזות

ג	הרב ישראל אברהם גרינבוים	לאוקמי גירסא
טו	הרב שלום חסידה	ענין ברכת המינים בספר צדה לדרך

זכרון לראשונים

כג	ר' יעקב שמואל שפיגל	בענין אמירת סליחות ותחנונים בראש חודש אלול
לה	הגאון רבי יחיאל באסן זצ"ל	תשובת בעל ה"מנחה בלולה"
לח	הגאון רבי מלאכי הכהן זצ"ל	כתובה שיש בה תנאי להשבת הנדוניה ליורשי האשה
נג	הגאון רבי נח חיים צבי ברלין זצ"ל	כללי השלחן ערוך מספר יד מלאכי
נו	הגאון רבי יעקב לוברבוים מליסא זצ"ל	בגזירה דרבה בנטילת לולב / בדין נשים בשיבת סוכה ושאר מ"ע שהזמן גרמן
		דרוש לשבת תשובה

זכרון לאחרונים

סג	הגאון רבי יהושע ליב דיסקין זצוק"ל	גליונות על מסכתות הש"ס
עב	הגאון רבי יוסף זכריה שטרן זצ"ל	שו"ב שעשו דין לעצמם לקחת יותר בלי ידיעת הקצב / קצב שמכר טריפה ונאמנות גוי במה שתח"י
עח	הגאון רבי יהודה הכהן קרויס זצ"ל	דרשות לימים נוראים
פו	הגאון רבי משה אהרן הכהן קרויס זצ"ל	תערובת איסור כזית בכדא"פ ובענין חמץ נוקשה
צא	הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל	הערות על ספר אור הישר

מכתבי תורה ואגרות

צה	הגאון רבי חיים הלוי סולובייצ'יק זצ"ל	אגרות ברכה
צה	הגאון רבי יצחק זאב הלוי סולובייצ'יק זצ"ל	אגרות הדרכה לעליה בתורה ובעבודת השם
צו	הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל	רשמי הוד משיבת מונטרה
צט	הגאון רבי ירחמיאל אליהו בוצ'קו זצ"ל	

חידושי תורה והלכה

קב		ארזי הלבנון אדירי התורה
קג	הגאון רבי מיכל יהודה לפקוביץ זצ"ל	בדין ברירה
קז	הגאון רבי אייזיק אוזבנד זצ"ל	בענין מצות עשה דשופר
קיד	הגאון רבי דב שוורצמן זצ"ל	בדברי הגרע"א שהמתעסק נחשב כעובר עבירה
קכ	הגאון רבי דן אונגרישר זצ"ל	בענין מצוה הבאה בעבירה ובדין לולב הגזול
קכד	הגאון רבי מנשה קליין זצ"ל	איסור תקיעת שופר ביו"ט שלא לצורך
קלב	הגאון רבי נפתלי נבנצל זצ"ל	בגדרי קס ליה בדרכה מיניה
קלט	הגאון רבי יששכר מאיר זצ"ל	בגדר פסול גזול בלולב שבמקדש
קמג	הגאון רבי דוד יצחק מן זצ"ל	כוחו של יצר הרע
קנד	הגאון רבי משה גפן זצ"ל	בענין אתרוג של טבל

• • •

קס	הרב אליהו גרינצייג	עגל שנולד ביו"ט
קסה	הרב עקיבא קיסטר	בענין ברכת שהחיינו על ישיבת סוכה
קעא	הרב דוד מצגר	תקיעת שופר בגבולין והזכרת מלכויות זכרונות שופרות מהתורה או מדרבנן
קעו	הרב אליעזר בן פורת	בירור השמועה בשם הגר"ח זצ"ל בגדר חיוב תשלומין של מזיק
קפא	הרב מרדכי גימפל וולמרק	בסוגיא דקיראה

♦ מוריה, שנה שלושים ושתיים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

קפח	צבי רייזמן	הזמנת אורחים לא מסורתיים לסעודת חג
ר	הרב שלמה יצחק שפירא	זכרון תרועה יום תרועה
רו	הרב שלום מרדכי הלוי סגל	בדין גזל הגר שמת ויש כנגדו תביעת בעלי חוב
ריד	הרב מרדכי רלב"ג	סוכה שצלתה מרובה מחמתה בחלק מהיום
רכ	הרב נחמיה רוט	מחילת עבירות שבין אדם לחבירו
רכה	הרב יאיר אבידן	בענין נוסח שוה ומחייב שונה של ברכות

הלכה ומנהג

רל	הרב שמואל הלוי ואזנר	פסקים והלכות בדיני יו"ט שני
רלד	הרב יוחנן יעקבס	בדין קשירת הסכך
רלו	הרב משה שטרנבוך	תשובה בענין הנ"ל
רלח	הרב אברהם צבי הכהן	שינה מחוץ לסוכה
רמא	הרב יצחק מרדכי הכהן רובין	קריאת התורה בציבור מבלי לברך על הקריאה
רמה	הרב יהודה דניאל געליס	[קריאת ספר דברים בליל הו"ר ופרשת זכור לנשים]
רסא	הרב משה טובי' דינקל	החששות שהמטיל תכלת נמצא מבטל מצות ציצית לגמרי
		בדין סכך בלא דפנות הבולט מסוכה, אם פוסל סוכה שתחתיה

הערות והארות

רסז	הרב אשר ווייס	המצוה שעל ישראל בברכת כהנים
רסח	הרב ישעיהו מרדכי באקשט	בענין י"ג מדות שבסליחות
ער	הרב חיים יצחק הכהן קפלן	בענין שמחת בית השואבה ובגדר מצות ושמחתם לפני ה' אלוקים
רעג	הרב אליהו יהודה רוזנטל	ברכת התורה מדאורייתא ביחיד ובקריאת התורה
רעז	הרב עמיחי כנרתי	/ עניית אמן אחר ברכה"ת של יחיד ושל רבים וציוונו על העריות
רעח	הרב שלמה צבי שפיצר	בגדר גזירת בני עלי – "וכל מרבית ביתך ימותו אנשים" / שיעורין – הלכה למשה מסיני
רפ	הרב ישראל דנדרוביץ	שלא להבעית את ישראל / שעיר המשתלח שנותר בחיים / שוויונם של שני שעירי יום הכיפורים
רפו	הרב חנן סלומון	/מילתו של אברהם אבינו ביום הכיפורים
רפז	הרב שמואל ברוך גנוט	מיחזי כבונה בהנחת חפצים זה על גבי זה
		תקיעה לבי' סדרי תקיעות - ובדין כוונה בסדר התקיעות / אי איזכור קרבנות התמיד בתפילות היום

משלחן המערכת

רצב	הרב מאיר מאזוז	הערות בענינים שונים
רצב	הרב אליהו פלדמן	מוסף של ראש חודש ושבט ראש חודש
רצה	הרב יעקב מ. שפיצר	בענין הנ"ל
רצו	הרב יונתן בנימין בוכינגער	לדרכו של הגר"א בכותבו "מפורש שבתורה"

בשדה ספר

רצז	נחל יצחק
רצח	תולדות יעקב – יד אלימלך

ספרים שנתקבלו במערכת

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א–ב (שעג–שעד), תשרי תשע"ג

החששות שהמטיל תכלת נמצא מבטל מצות ציצית לגמרי

מעיקרי הטענות של הרוצים לזכות במצות תכלת, דמאחר דאפילו את"ל דמה שמצאו אינו תכלת ולא יועיל, מ"מ גם לא יזיק, ואשר על כן חייבים, או לכה"פ מן הראוי הוא, להשתמש בו. ולפנינו יתבאר מה שנראה דאמנם גם ההיפך נכון, דאם יועיל יזיק, כלומר, דעל הצד דמה שמצאו באמת תכלת והיא מועילה, המטיל אותה מזיק מפני שנכנס לספק ביטול מצות ציצית לגמרי.

דהנה, מצינו ג' דעות בראשונים כמה מן החוטים לעשות תכלת, לדעת רש"י והתוספות (ריש פ' התכלת) ד' מתוך ח' החוטים צריכים להיות תכלת, ולפי הרמב"ם (פ"א הל' ו') רק חוט אחד בלבד עושה תכלת, ואילו לדעת הראב"ד (שם) צריך שני חוטים תכלת וששה לבן. ויבאר כאן, דהיכא שטועה במנין החוטים של תכלת - למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה - מלבד מה שודאי הוא דמבטל מצות אותו מין שמיעט במספר החוטים שלו, גם הוי [לכה"פ] ספיקא דדינא אם מבטל מצות אידך מין ונמצא מבטל מצות ציצית לגמרי, או לא. ועפ"י נידון איך בעינן לנהוג למעשה, כל עוד שאין הכרעה לדינא בין הדעות. ודברינו נוגעים הן עכשיו, לאלו החוששים להא דמצאו שהוא התכלת, והן לעתיד לכל אחד כשבמהרה בימינו תתודע בבירור מה התכלת.

ובענין זה נבאר כאן: א. הדין לדעת התוספות כשעושה פחות מב' חוטים כפולים תכלת, ב. הדין לדעת הרמב"ם כשעושה יותר מחוט אחד תכלת, ג. הדין לדעת הראב"ד כשעושה יותר מחוט אחד כפול תכלת או פחות ממנו, ד. האם יש הכרעה לדינא כמה חוטים לעשות תכלת או לא, ה. איך יש לנהוג - עפ"י המתבאר - בכדי לחוש לכל הדעות.

א. הדין לדעת התוספות כשעושה פחות מב' חוטים כפולים תכלת: הנה הא פשוט, דכשעושה רק חציו של חוט אחד תכלת כדרך הרמב"ם, או אפילו כולו כדרך הראב"ד, אינו יוצא מצות תכלת לדעת התוספות, דלדבריהם נמצא שפיחת משיעור התכלת דבעי, אולם לענין אם מיהא יוצא מצות לבן או לא יש לעיין בדבר.

וראוי להקדים, דאף דמצות לבן מתקיימת בב' חוטי לבן ומצות תכלת מתקיימת בב' חוטי תכלת, מ"מ, מפורש ברש"י במנחות (לח:) דציצית דלבן לבד או תכלת לבד צריך ד' חוטים¹. ובתוספות (שם ד"ה התכלת) העירו מנין לנו זאת, ופירשו וז"ל, ושמא משום דדרשינן "גדיל שנים

1. צריך להזכיר כאן את דברי הפמ"ג בפתיחה להל' ציצית הנזכרים בכה"ל בסי' י"ג (ד"ה ודוקא בשבת), דאשמועינן שם, דיש שחולקים על רש"י וס"ל דמה"ת די שני חוטי לבן ואנו עושים הארבעה זכר לתכלת, והמעין בדבריו יראה דחשיב ליה זאת ספיקא דדינא. ונמצא לפי דברי הפמ"ג, דאף אם כנים אנו במה שהוכחנו בהמשך דהעושה יותר מב' חוטי לבן אינו יוצא כלל אפילו מצות לבן, מ"מ רק ספק הוא דכך הדין, דלפי הדעה דמה"ת יוצא מצות לבן כשעושה רק ב' חוטים בלבד, נמצא דלעולם שפיר מקיים מיהא מצות לבן.

אולם אין מזה נפק"מ לעניננו, דסו"ס, גם לדברי הפמ"ג נמצא דאיכא עכ"פ צד דאינו יוצא אפילו מצות לבן כשעושה יותר מב' חוטי לבן, וממילא אין לו לעשות כן כמו שיתבאר לקמן בסוף דברינו. ודע, דצ"ע בעיקר דברי הפמ"ג הנ"ל מי הם הי"א שהזכיר דמה"ת סגי לעשות ב' חוטים בלבד. ואף דיש מקום לפרש דכוונתו להרא"ש שכתב כן להדיא בתשובה שהביא הב"י בסי' י"ג, אם זה נכון יקשה עליו מהא דבדברי הרא"ש בפסקים שהביא הב"י בסי' י"א מבואר דס"ל כרש"י, שהרי בכה"ג דיש סתירה בדעת הרא"ש, קיי"ל דדבריו בפסקים הם עיקר. ומלבד זאת, נראה דמבואר בהרבה ראשונים דס"ל כרש"י, תוספות והרא"ש דהעושה לבן בלבד בעי ד' חוטים מה"ת, וכדבארנו כל זה במקום אחר, וכאן אין להאריך בזה יותר.

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

גדילים ארבעה" [זה דרשת הגמרא שם לקמן (לט:)] בין יש בו מין אחד בין יש בו שני מינין, עכ"ל. וביאור דבריהם נראה², דבגזיה"כ ד"גדילים" נאמר דין בחפצא של "ציצית", דבפחות מד' חוטים לא מיקרי "ציצית".

והנה גבי ציצית שיש בה רק חוט א' תכלת, בפשוטו היה נראה דאפילו מצות לבן אינו יוצא, דמאחר דמחמת חסרון השיעור לא הוכשר אותו חוט למצות תכלת, על כרחך אינו חל עליו שם "ציצית", ואשר על כן חשיב כציצית של ג' חוטים בלבד, דאפילו חוט דבעינן רק משום דין "גדילים", מאחר דסו"ס הוא חלק של הציצית, ודאי בעי שיהא עליו שם "ציצית".

וכ"ת, א"כ איך כשרה ציצית שכל ד' חוטיה הם לבן, דמאחר דמצות לבן מתקיימת בב' חוטים בלבד, נמצא דעל אידך ב' חוטים אינו חל שם "ציצית" וכחוטים בעלמא חשיבי. הא לא קשה, דהנה פירשו התוספות (שם) דהא דלבן ותכלת צריכים כל אחד מהם ב' חוטים הוא שיעור רק למטה, ויכול להוסיף עליהם עכ"פ עד ד' חוטים של כל מין, עיי"ש, ופשוט א"כ, דכשמוסיף בשיעור הלבן ועושה ד' חוטים מתקיימת מצות לבן ע"י כולם, ונמצא דשפיר חל שם "ציצית" על כולם.

והיה נראה לומר דלעולם שפיר יוצא מצות לבן, דהנה, בטעם הגזירה שלא לעשות תכלת בסדין של פשתן, פירשו במנחות (מ.) דחששו שמא במקום תכלת יעשה מקלא אילן דצבעו דומה לתכלת, ומקשה על זה הגמרא: "ולא יהא אלא לבן", כלומר, מה בכך אם יצבע החוטים בקלא אילן ולא יהיו כשרים למצות תכלת, מ"מ לענין מצות לבן שפיר כשרים הם, ונמצא דהוי כציצית שכל ד' החוטים הם לבן. ולכאורה על דרך הנ"ל יש לומר היכא שעושה רק חוט אחד של תכלת, דאף דאינו יוצא מצות תכלת מפני שלזה צריך ב' חוטים, מ"מ, נימא כלפי אותו חוט "ולא יהא אלא לבן" והוי כציצית שיש בה ד' חוטים של לבן.

אולם נראה דמוכח לחלק בין תכלת לקלא אילן, דהנה במשנה ריש פ' התכלת איתא: התכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, ע"כ, ופרש"י וז"ל, אע"ג דמצוה לתת תכלת ב' חוטים [ולבן ב' חוטים] בציצית כדמפרש לקמן, אפ"ה אין זה מעכב את זה, ואי עביד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן, יצא, עכ"ל. והא דסיים רש"י דיצא, היינו על כרחך דיצא רק את מצות תכלת [וכמו"כ רק מצות לבן כשעושה ארבעתן לבן], שהרי ביאורו של "והלבן אינו מעכב את התכלת" הוא, דאע"ג דכשליכא לבן אינו יוצא מצות לבן, מ"מ חסרון הלבן אינו מעכב מצותה של התכלת. ולכאורה קשה, מדוע אין אומרים דגם מצות לבן יצא, דגבי ב' חוטי התכלת דאינו צריך להם בשביל מצות תכלת נימא "ולא יהא אלא לבן". וכמו"כ קשה הא דמבואר שם דלרבי דס"ל דלבן מעכב את התכלת דהציצית פסולה, דאדרבה נימא דיש כאן תכלת וגם לבן.

אלא מוכח מזה, דגבי תכלת אין אומרים "ולא יהא אלא לבן", ובטעמא דמילתא נראה, דבשלמא חוט הצבוע בקלא אילן, מאחר דאינו אלא צבע בעלמא אינו מפקיע החוט מכשרותו

2. הנה כדרך שכתבנו מבואר כבר לכאורה בספר טהרת הקודש, דכשביאר דברי התוספות שם לקמן (לח: ד"ה אלא) פירש וז"ל, לרבנן, ניהו דאנן נותנין ב' חוטים במקום תכלת וב' במקום לבן, אבל אעפ"כ אין זה רק לקיים מצות גדילים כמ"ש התוספות עמוד א', אבל לעולם אין עליו רק שם מין אחד, דהיינו לבן, עכ"ל.

אמנם בדברי כמה פוסקים מבואר סברא - וכדבארנו במק"א בארוכה - דהא דלא סגי לעשות ב' חוטי לבן בלבד הוא משום דאע"ג דתכלת אינה מעכבת את הלבן, מ"מ בעינן להוסיף עוד ב' חוטי לבן להיות "במקום תכלת", ובאופן שנמצא דגם כשעושה רק לבן לבד או תכלת לבד חשיבא כציצית של ב' מינים. ולכאורה אפשר לפרש דברי התוספות עפ"י, והיינו דס"ל דבגזיה"כ ד"גדילים" נאמר דין דבציצית דמין אחד צריך מיהא להוסיף ב' חוטים בכדי שיהיו במקום המין הב'. אולם אין נפק"מ מזה לענין הא דאיירינן ביה כאן, ואדרבה, לפי דרך זו נראה דיותר פשוט מה שיתבאר לפנינו דכשעושה רק חוט אחד תכלת אינו מתקיים הא דלמדים מ"גדילים", ועיי".

למצות לבן, משא"כ חוט הצבוע בתכלת, מאחר דנעשה ראוי למצות תכלת, נקטינן דלמצות לבן תו אינו ראוי, דבזה שהקפידה התורה לצבוע חלק מן הציצית תכלת, חזינן דאיך חלק צריך שלא יהא תכלת. שוב ראיתי דעל דרך זה כתב כבר הקרן אורה³.

והנה ראיתי שכבר עמד על נידון זה הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א - דבריו נדפסו בקונטרס "והיה לכם לציצית" [שנת תשס"ז] - וגם הוא כתב בתחלה דלכאורה אינו יוצא מצות לבן כשעושה רק חוט אחד תכלת, אלא אח"כ הביא ראיה דלעולם שפיר יוצא. דהנה בגמרא לקמן שם הובא ברייתא דבעשיית הציצית בעי להקדים הלבן לתכלת⁴, ושם מיהא הקדים התכלת "יצא אלא שחיסר מצוה". ובביאור הא ד"יצא אלא שחיסר מצוה", מבאר הגמרא דאם הכוונה שחיסר מצוה דלבן וקיים מצוה דתכלת, יקשה משום דלרבי תכלת ולבן מעכבי אהדדי, פירוש, דלדידיה אם לא יצא לבן ממילא גם תכלת לא יצא. ובתוספות הנ"ל דייקו מזה, דלסברת רבנן דלבן אינו מעכב את התכלת נחא לגמרא הא דמצות תכלת מיהא קיים, ומכאן זה הקשו על יסודו של רש"י דגם תכלת לבד בעי ד' חוטי, שכתבו וז"ל, אלמא, אע"ג דחיסר מצוה דלבן, קיים מצוה דתכלת בב' חוטי, עכ"ל, אלא שתירצו וז"ל, וי"ל דלהכשיר תכלת מיהא מהני לבן, דקרינא ביה גדילים ד', עכ"ל.

ובביאור תירוצם כתב וז"ל, ואע"פ שכשאין לבן כלל צריך ד' חוטים של תכלת, מ"מ מה שצריך ד' חוטים אינו אלא לקיים את הדין של "גדילים", וזה מתקיים בב' חוטי לבן, על אף שאינם כשרים למצות לבן. [ועפ"י זה הוסיף] אף אנו נאמר, שכשיש ג' חוטי לבן וחוט א' תכלת, הרי יש לו ב' חוטי לבן, שהוא מספר החוטים הצריך לקיום מצות לבן, ומה שצריך עוד ב' חוטים, זה אינו אלא לקיים דין "גדילים", ולזה כשר גם כשהאחד הוא לבן והאחד הוא תכלת, עכ"ל. ונראה דלענין דינא יש להעיר בראיה זו משום כמה טעמים:

א) הנה, אף דכתבו התוספות בפשיטות דמשמע מן הגמרא דלסברת רבנן דלבן ותכלת לא מעכבי אהדדי שפיר יתכן לומר דקיים מצות תכלת על אף דחיסר מצות לבן, נראה דבדבריהם בגוף הסוגיא שם (לח: ד"ה לרבי) מבואר דלעולם לאו מילתא דפשיטא היא לדייק כן, אלא תלוי הדבר בשני התירוצים שכתבו שם.

דהנה שם דקדקו שנית מדברי הגמרא האלו: "לרבי עיכובי מעכב אהדדי", דק לרבי אין לפרש דכוונת הברייתא היא "חיסר מצוה דלבן וקיים מצוה דתכלת", אלא דשם הקשו מכאן זה קושיא אחרת [והוא דנמצא א"כ דלמסקנא דקיי"ל כרבנן לא נצטרך לתירוצו דרב יהודה דפירש שם דלעולם יש כוונה אחרת בברייתא, עיי"ש]. ובתירוצם השני כתבו וז"ל, א"נ, י"ל דכל שכן לרבנן דקשה טפי, אמאי חיסר מצוה, הא לא מעכבי אהדדי, עכ"ל.

וביאור דבריהם, דלרבנן בלא"ה פשוט דאין לפרש הברייתא כך, דלפי סברתם דלבן ותכלת לא מעכבי אהדדי על כרחך הקדמה אינה מעכבת ומקיים מצוה דלבן, ואינו נכון א"כ אפילו החלק הראשון דאותו פירוש של הברייתא ד"חיסר מצוה דלבן". ונמצא לפי"ז, דהא דהקשה הגמרא דוקא

3. בריש פ' התכלת, הקשה הקרן אורה (ד"ה עוד יש לדקדק) לדעת רש"י וז"ל, מ"ט דרבי דאמר לבן מעכב את התכלת כיון דיש ד' חוטי, ולמה יפסל בשביל שצבען תכלת, הא לבן לאו דוקא, דאפילו נצבעו באיזה צבע ג"כ כשר ולמה יפסל שצבען תכלת, ויתבאר בזה לקמן בשמעתין בהא דאמר רבא מידי צבעא גרם - ולקמן גבי דברי רבא כתב - וצ"ל דמשמעות הכתוב הכי הוא, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, משמע דהפתיל לחוד יהיה תכלת, אבל לא כל הציצית, עכ"ל. 4. בביאור דין הקדמה, מבואר ברש"י דהיינו שתוחב הלבן בכנף תחלה, אולם בש"מ מביא דהוקשה להו להתוספות על פירושו [או משום דמאי חביבותא דמצוה יש בזה, או משום דבדבר שאינו ניכר אינו שייך הקדמה והרי אחר שתוחב גם התכלת תו אינו ניכר], ולכן פירשו דהכוונה לדין המבואר בגמרא דבכריכת הגדיל מקדים חוליא של לבן לחוליא של תכלת.

משום סברת רבי דמעכבי אהדדי, לעולם אינו משום דלסברת רבנן דלא מעכבי שפיר יקיים מצות תכלת על אף דחיסר מצות לבן, אלא כוונת הזכרת סברתו היא להורות דהקושיא אהא ד"קיים מצוה דתכלת" היא רק לפי סברתו, דאילו לפי סברת רבנן בלא"ה א"א לפרש הברייתא כך.

ולפי דרך זו, מאחר שנמצא דליכא משמעות בדברי הגמרא דלסברת רבנן שפיר היה מקיים מצות תכלת אפילו אם היה נמצא דחיסר מצות לבן, צ"ל אדרבה דדעת התוספות להיפך, דגם לרבנן לא היה מקיים מצות תכלת בכה"ג משום דהוי כציצית שאין בה אלא ב' חוטים, דכך היתה הסברא החיצונה שלהם כשהקשו בתחלה דמהא דכשר לרבנן מוכח דתכלת או לבן לבד לא בעי ד' חוטים.

ב) נראה דברש"י שם (ד"ה אילימא) מבואר דחולק על התוספות - וגוף הדבר דרש"י חולק כתב כבר בספר טהרת הקודש [להר"ר יצחק אשכנזי מלבוב], ועיין בהערה⁵ מה שיש מיהא להעיר בדבריו - דהנה פירש וז"ל, אילימא חיסר מצוה: דלבן, והוי כאילו לא נתנו לגמרי, אמאי יצא, הא לרבי עיכובי מעכבא, ומתני' כרבי אוקמא לה, עכ"ל. וצ"ע בסיום דבריו "ומתני' כרבי אוקמא לה", דכולו שפת יתר, דכך מפורש כבר בגמרא דאמר רב יהודה: "לעולם אפילו תימא רבי", ותורף כל הסוגיא הוא אך ורק דבר זה בלבד דאתא לאוקים המשנה אפילו כרבי ולפרש דהא דהלבן אינו מעכב את התכלת מיירי כשהקדים התכלת, ושמשמעין כהברייתא דמצות תכלת שפיר קיים.

ונראה לומר, דגם לרש"י היה משמע מלשון הגמרא דרק לסברת רבי דמעכבי אהדדי קשה, והוקשה לו כמו התוספות דגם לרבנן קשה, דלדידהו פסול משום דאין כאן אלא ב' חוטים. ולזה הוסיף דמתני' כרבי אוקמא לה, דכוונתו בזה לומר, דאף דבאמת פסולה גם לרבנן מטעם דחסר "גדילים", מ"מ, מפני דאיירינן להעמיד המשנה כרבי, לכן נקטו דוקא טעמו דעכובי מעכבי אהדדי⁶.

ונראה דראיה יש לדברנו מן התוספות (ד"ה לרבי), דהנה כתבו הם וז"ל, לרבי עיכובי מעכב: פירש בקונטרס, וכדרכי בעינן לאוקמה, ותימה דמשמע דלרבנן ניחא, ואם כן וכו', עכ"ל. וצ"ע, מדוע הוצרכו להקדים את דברי רש"י בכדי להקשות, הרי בגמרא עצמה משמע דלרבנן ניחא, ואדרבה, מדברי רש"י לכאורה יש ללמוד איך לדחות הדיוק וכדבארנו. ונראה לפרש, דלעולם לא הזכירו את דברי רש"י בכדי לאשמועין מה כוונת הגמרא, אלא בכדי להקשות עליהם הביאם, והיינו שהבינו את דבריו כדרך שבארנו, אלא דהוקשה להם דלפי פירושו אינו מתיישב אלא הא דבקושיא הקשו דוקא מכח טעמו דרבי כאמרם "עיכובי מעכב אהדדי" - ולא הקשו משום דחסר

5. הנה, כשפרש רש"י הא דאמרו "חיסר מצוה", נקט לשון "והוי כאילו לא נתנו לגמרי", והבין טהרת הקודש - כ"כ בא"ד בביאור דברי התוספות (לח: ד"ה אילימא בא"ד איפכא) - דכוונתו לפרש כמו שנקטו התוספות בקושייתם דחוטי הלבן כחסרים ממש. ומה שקשה לפי"ז מהא דס"ל לרש"י דאפילו כשעושה תכלת לבד בעי ד' חוטים, תירץ דלהאי ס"ד של הגמרא, היה רוצה לומר באמת דב' חוטים לבד סגי למ"ד דלא מעכבי אהדדי. ונמצא לפי דבריו, דלדעת רש"י ליכא מקור מן הגמרא לומר דלדין "גדילים" סגי אפילו חוטים שאין עליהם שם "ציצית".

אולם יש לדקדק בדרכו בכוונת דברי רש"י, חדא, שהרי מיירי בדעת רבי, ולדידיה פסול גם בלי הא דחשיבי כאילו לא נתנם, דלדעתו הלבן מעכב את התכלת. ועוד, לכאורה היה סגי לומר כעין לשון הש"מ שם בענין, שכתב דהוי לבן כמאן דליתא. ונראה דלעולם איכא כוונה אחרת בדברי רש"י האלו, ובמק"א בארנו מה שנראה לומר בזה.

6. ואין לומר דהיה לגמרא לנקוט טעם דליכא "גדילים" דהוא לכו"ע, דאין זה נכון, דלדעת רבי ליכא מקור דנאמר דין בחפצא דציצית דבפחות מד' חוטים לא מיקרי ציצית", דלדידיה, הא דילפינן מקרא ד"גדילים" דציצית בעי ד' חוטים, פשוט דהוא משום שהלבן והתכלת מעכבי אהדדי, וכל אחד מהם בעי ב' חוטים למצותו.

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א-ב (שעג-שעד), תשרי תשע"ג

"גדילים" כטעם הרבנן - אבל עדיין קשה מדוע הוצרכו להקדים תיבת "לרבי", ומהא הוא שדקדקו דמשמע דלרבנן באמת ניחא. ועיין כאן בהערה⁷ דקדוקים בדברי התוספות המורים דזה באמת כוונתם.

ג) ויש להזכיר גם דברי הש"מ - על אף דכנראה הם דברי עצמו ולא ממה שליט מראשונים - דהקשה שם (לח: אות א') גם הוא כהתוספות וז"ל, משמע הא לרבנן ניחא, ולפרש"י דמתניתין דכי ליה ליה תכלת צריך לעשות ד' חוטי של לבן ואין למעט מנין החוטי, לרבנן נמי תיקשי, דכיון דלבן כמאן דליתיה (דאיכא) [דמי], חוטי דתכלת לאו כלום ניהו, עכ"ל. ומבואר לכאורה דלא ניחא ליה תירוצן התוספות, דלדעתו אינו נכון לומר דלדין "גדילים" מהני לבן דאינו מקיים בו מצות לבן.

וכי תימא, הרי לפי דבריו נמצא דצ"ל דלעולם בציצית של מין אחד סגי ב' חוטים, ומאחר דקיי"ל דבעי ד' חוטים אין לחוש לדעתו לענין דינא. נראה דאין זה נכון, דשפיר יש לומר דמאחר דרק משמע ליה מדיוק לשון הגמרא דלרבנן ניחא, כלשונו "משמע הא לרבנן ניחא", כוונתו רק להעיר על דעת רש"י מכח זה, ולעולם הו' דעתו דאת"ל דהלכה כרש"י, בעינן לדחות הראיה מלשון הגמרא. ועוד, הרי לפי מה שבארנו לעיל כוונת דברי רש"י והתוספות, נמצא דחולקים הם אם ראוי לדייק מלשון הגמרא חידוש זה דלדין "גדילים" מהני לבן דאינו מקיים בו המצוה, או לא, ובוה חזינן מדברי הש"מ דדעתו מכרעת כרש"י.

ד) עוד נראה, דאף לפי הצד בתוספות, דבהקדים התכלת כשרים חוטי הלבן לענין דין "גדילים" על אף שהם פסולים למצות לבן, לעולם אינו מוכח לומר דכמו"כ חוט יחידי תכלת כשר לדין "גדילים". דהנה, התם בהקדים התכלת, בנוגע למצות לבן בעצם ראויים חוטי הלבן להיות כשרים למצותן, דהא דבעי הקדמה אינו מדיני מצות לבן כלל, כדמוכח מהא דמצות לבן שפיר יוצא כשעושה ד' חוטי לבן בלי תכלת. והא דמ"מ פסולים למצות לבן כשמטיל גם תכלת - כדחזינן מהא דאמרו בענין זה "חיסר מצוה דלבן" - על כרחך⁸ היינו משום דהקדמת התכלת פוסלת את הלבן.

ויש לעיין מה גדר פסול זה, דאפשר לפרש דהקדמת התכלת אינה גורמת חסרון ופסול בגוף הלבן, אלא רק דין הוא דפוסלו מלקיים בו המצוה, והיינו דמאחר דהחוטים מצד עצמם ראויים הם לגמרי למצוה, שפיר מיקרי "ציצית", אלא דמחמת חסרון שיש כשמקדים תכלת, אמרה התורה

7. הנה, בדבריהם הראשונים (לח. ד"ה התכלת) כשהקשו מכח הדיוק בדברי הגמרא על דינו דרש"י דציצית דמין אחד בעי ד' חוטי, נקטו לשון "קצת קשה", וצ"ב בזה, דבפשוטו קושיא אלימתא היא, דלפי דיוקם לכאורה דינו מופרך. ויותר מזה יש להעיר, שהרי בדבריהם האחרונים האלו, כשהקשו מכח הדיוק דלמסקנא נמצא דלא בעינן תירוצו דרב יהודה, נקטו לשון "תימה".

ועפ"י המתבאר כאן נראה ליישב, דהא דהקשו על דינו דרש"י היה מכח הדיוק ממה שנקטה הגמרא דוקא הטעם דמעכבי אהדי, ובהא, מאחר דלעולם יש מקום לדחות הדיוק - כדביאר רש"י דנקטו טעם זה משום דמתני' כרבי אוקמא לה - לכן כתבו רק ק"ק. אבל כשהקשו דנמצא דלמסקנא לא בעינן תירוצו דרב יהודה, הקשו מכח מה שהזכירו שמו של רבי, ומאחר שלא היה להם דרך לדחות דיוק זה, נקטו לשון תימה.

ונמצא לפי"ז לשונם מדויק מאד, דהנה גבי הדיוק דמשמע דלמסקנא לא בעינן דברי רב יהודה, הזכירו הרבנן, שכתבו וז"ל, ותימה, דמשמע דלרבנן ניחא, עכ"ל. ואילו כשהקשו על דינו של רש"י לא הזכירו הרבנן - על אף דבלשון הגמרא שהעתיקו וממנו דייקו, הוזכר רבי - דלא כתבו לדייק: "דמשמע דלרבנן דלא מעכבי ניחא", אלא כתבו רק: "דמשמע דאי לא מעכבי ניחא".

8. דאין לפרש דיסוד דין הקדמה הוא הלכה שנאמרה בציצית של שתי המצוות לבן ותכלת יחד - והיינו דבכדי להכשירה לזה לא סגי הא בלבד שיש בציצית הן חוטי לבן והן חוטי תכלת, אלא בעי להקדים דוקא הלבן - דא"כ, כשמקדים התכלת היה צ"ל דיוצא מיהא מצוה אחת, או תכלת או לבן, דרק לענין ההכשר לב' המצוות

• מוריה, שנה שלושים ושנים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

דאינו יוצא המצוה ב"ציצית" אלו, והוי דומה לדבר שפסולו משום מצוה הבאה בעבירה, דאינו גורם פוסל בגוף הדבר, אלא רק מעכבו מלצאת בו המצוה.

ואם נימא כך - ונראה דכך מסתברא, עכ"פ לפי תירוצן התוספות - נמצא דלעולם לא חזרו מהא דנקטו בפשיטות דחוטם דבעינן רק משום "גדילים" צריכים שיהא עליהם שם "ציצית", דלא חידשו אלא זה בלבד דלא בעינן דמהני השם "ציצית" שלהם להכשירם בפועל לקיום המצוה דציצית - וכעין גדר זה מצינו גבי דין תעשה ולא מן העשוי לדעת ר"י הלבן, עיין בהערה 9 - ולפי"ז ימצא דחוט אחד דתכלת פסול לדין "גדילים" גם למסקנת התוספות, דמאחר דחוט יחידי חסר בשיעור, אינו ראוי כלל למצוה ופשוט דלא חל עליו שם "ציצית" כלל.

היוצא מדברינו: מחמת צירוף כל הני טעמים - אם כנים אנו בהם - נראה דלענין דינא בעינן לנקוט לפי הדעה דבעינן ב' חוטי לבן וב' חוטי תכלת, דאפילו מצות לבן אינו יוצא כשעושה תכלת פחות מב' חוטים. ויש להוסיף, דכעת ראיתי מובא במאמרו של הרה"ג ר' דוב שיף שליט"א (קונטרס והיה לכם לציצית - שנת תשע"ב) דבסמ"ג מבואר להדיא דחוטם שאינם ראויים למצותם אינם כשרים אפילו לדין "גדילים". ואף דכוונת בעל המאמר הנ"ל להכשיר בענינו דמחסר במנין חוטי התכלת, והוא עפ"י מה דפשיטא ליה דרש"י חולק על סברת הסמ"ג, נראה דלעולם אינו מוכח כלל דרש"י חולק, וכדבארנו כל זה בהערה 10, עיי"ש.

יחד הוא דחיסר. אלא צ"ל דיסוד הדין הוא דכשיש בציצית ב' מינים חשיב הקדמת אחד מהם מעליותא לאותו מין - עיין ש"מ בשם תו"ח דיש חביכותא דמצוה בהקדמה, וברש"י (לט.) שביאר דמדהקדים קרא מין כנף דהיינו לבן ש"מ דחשוב הוא - וקפיד קרא שתהא המעליותא בלבן דוקא, ושהקדמת התכלת מגרעת ופוסלת את הלבן. 9. בהגהת אשר"י (סוכה פ"ק סי' כ"ד) הובאו דברי ר"י הלבן בענין סוכה הנעשה בבית תחת התקרה, וז"ל, אין שייך לומר תולמ"ה אלא היכא דגוף הסוכה היה בפסול כגון גפן ודלעת וקיסוס מחוברים, אבל הכא דגוף הסכך הוא כשר, אלא שהתקרה גורמת לו, הכי נמי דכשרה אחר שהסיר התקרה, עכ"ל. ונראה ביאור דבריו, דגבי הא דמחמת דין תולמ"ה בעינן עשייה של "סכך", כל אופן שיש עליו שם "סכך" בשעת העשייה סגי, ואפילו כשאותו שם אינו מועיל להכשירו אז בפועל, דלכן גבי סכך תחת התקרה ליכא משום תולמ"ה, דמאחר שמצד עצמו ראוי להיות כשר שפיר מיקרי "סכך", דהתקרה גורמת רק דב"סכך" כזה אינו יוצא המצוה.

10. הנה דעת רש"י והרמב"ם ועוד, דחוטי הלבן צריכים להיות מצבע הבגד, אולם הסמ"ג (מצוה כ"ו) כתב שרש"י לא דק בזה, וראייתו מדברי הגמרא שהזכרנו לעיל, דמהא דהקשו גבי מי שמטיל קלא אילן במקום תכלת "ולא יהא אלא לבן", חזינן דכשרים אותם חוטים למצות לבן על אף שאינם מצבע הבגד. הרי דפשוט לסמ"ג, דאף דלא בעינן אותם חוטים הצבועים בקלא אילן אלא משום דין "גדילים", מ"מ צריך שיהיו ראויים לקיום מצות לבן.

והנה ודאי עלינו למצוא דרך לפרש דלעולם שפיר דק רש"י, אולם אין להוכיח מחמת זה דחולק על פשיטותו של הסמ"ג וס"ל דחוטים דבעינן משום דין "גדילים" אינם צריכים להיות ראויים למצותם - ובפרט לפי מש"כ לעיל להוכיח דאין זה דעתו - דנראה דיש ליישב הראיה מן הגמרא בכמה דרכים אחרים, ואלו הם:

א) הנה גם התוספות (מא: ד"ה אין) הקשו על רש"י - כאידך קושיא של הסמ"ג מהא דאמרו בגמרא "מידי ציבעא קגרים" - אלא שסיימו וז"ל, ושמא מדרבנן משום זה קלי ואנוהו, עכ"ל. ואם נימא דכך דעת רש"י דרק מדרבנן צריך שיהא הלבן מצבע הבגד, לא קשה מידי הא דאמרו "ולא יהא אלא לבן", דהא דמה"ת כשר לדין לבן סגי בכדי שלא לגזור, דאין גוזרים גזירה לגזירה.

ב) הנה בעל המאמר הנ"ל כתב שכדבריו נקטו הארה"ח והחזו"א, שהם יישבו את דעת רש"י דמפני שלא בעינן אותם חוטים אלא משום דין "גדילים", שפיר כשרים על אף שאינם ראויים לקיום מצות לבן. אולם, אף דגבי דברי החזו"א לכאורה צדקו דבריו, שהוא כתב (סי' ג' ס"ק כ"ה) וז"ל, אבל לפרש"י והר"מ ע"כ צ"ל דיש חילוק בין ב' החוטין של לבן ובין ב' החוטין הנוספים תחת התכלת, עכ"ל, מ"מ נראה דבארה"ח יש כוונה אחרת. דהנה גבי הא דהביא המחבר בסי' ט' ד"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית, פירש דהיינו רק בב' מן החוטין בלבד, וטעמו ביאר שם (המ"ל ס"ק ל"ב) וז"ל, כן נראה פשוט, דהא בב' חוטין הבאין במקום תכלת כמו שיתבאר (סי' י"ב), לא שייך בהו מין כנף, ובזה סרה מהר הקושיא שהקשה הסמ"ג על רש"י... ולפמש"כ לא קשה מידי

♦ מוריה, שנה שלושים ושתיים, גליון א-ב (שעג-שעד), תשרי תשע"ג

ב. הדין לדעת הרמב"ם כשעושה יותר מחוט אחד תכלת: יש להקדים, דאף דכתב הרמב"ם (פ"א הל' א') וז"ל, ואין לחוטי הענף מנין מן התורה, עכ"ל, מ"מ, מבואר דמדובר בלכה"פ שפיר איכא מנין, ושמנין זה הוא לעיכובא, שהרי פסק שם (הל' י"ח) וז"ל, ואם נפסק החוט מעיקרו אפילו חוט אחד פסולה, עכ"ל. והאמת היא, דלדעת רוב המפרשים לעולם מודה הרמב"ם דמה"ת הוא דבעינן ד' חוטים כפולים, דגם הוא סובר דדרשינן "גדיל שנים גדילים ארבעה", ושהיא דרשה גמורה ולא רק אסמכתא בעלמא, עיין כאן בהערה 11.

דהא ב' חוטינן לבנים אלה נותן במקום תכלת, ויכולים להיות צבועים באיזה צבע שירצו, עכ"ל. והנה דבריו ברור מללו, דסברא מיוחדת יש גבי דין "מין כנף" דאינו שייך בב' חוטי הלבן הנוספים. ובכדי להבין כוונתו, יש להקדים דנראה דבדבריו מבואר דהיה פשוט לו דב' אופנים יש בחוטי לבן, דיש חוטי לבן דשייך בהו דין "מין כנף" ויש דאינו שייך בהו דין "מין כנף". ויסוד זה ודאי אמת, דכך מצינו גבי טלית של תכלת דלבן שבו לא בעי "מין כנף", דאיתא בברייתא (מא:): טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרין בה, ע"כ, ופרש"י וז"ל, דכיון דמין כנף ליכא לקיומי בה, אין לך לחזור אחר לבן אלא שיהו בה ב' מיני, עכ"ל. ועפ"י חידוש הארה"ח, דמאחר דב' החוטים הנוספים לא בעינן לצורך קיום מצות לבן, אלא דבכדי להיות "במקום תכלת" הם באים - וזה כצד שהזכרנו לעיל בהערה 2, עיי"ש - סברא היא דכלפיהם לא נאמר כלל דין "מין כנף". ונמצא לפי"ז, דלעולם שפיר חל שם "ציצית" גם על ב' החוטים הצבועים בקלא אילן, דגבי הדין הנאמר בחוטי לבן דיכולים הם להיות "במקום תכלת", כלל לא נאמר הדין דצריך "מין כנף".

ג. נראה דיש מקום גדול לומר דבציצית הנעשים מצמר או מפשתים, לאו לכו"ע הוא דצריך שיהא הלבן כצבע הבגד. דבשלמא לרב נחמן דלא חייבה התורה אלא בגד של צמר או של פשתים בלבד, לפי השיטות דילפינן מ"ציצית הכנף" דצבע הלבן בעי להיות כמין צבע הבגד, על כרחך שנאמר הדין גבי ציצית מצמר ומפשתים, דאין לנו ציציות אחרות מה"ת. אולם לפי רבא דמה"ת כל מיני בגדים חייבים, מבואר במנחות (לט:): דב' מיני ציצית יש, דהכי איתא שם: רבא רמי כתיב הכנף מין כנף, וכתיב צמר ופשתים, הא כיצד, צמר ופשתים פוטרין בין במינן בין שלא במינן, שאר מינין, במינן פוטרין שלא במינן אין פוטרין, ע"כ.

ונראה דבפשוטו צ"ל, דבשלמא ציצית דשאר מינים שהם כשרים מדין "מין כנף", שפיר אמרינן דלא חשיבי "מין כנף" אלא כשהם לגמרי ממינו של הכנף, הן מצד סוג הבגד והן מצד צבע הבגד. אבל גבי ציצית דצמר ופשתים דלמדין מפסוק אחר, ואינם צריכים להיות ממינו של הבגד אלא כשרים לכל מיני הבגדים, מהיכא תיתי לומר דלענין הצבע מיהא צריכים להיות "ממין הכנף". ואף דלהחזו"א פשוט דאינו כן, שכתב בתוך דבריו (שם) וז"ל, ואין נ"מ בין אם הציצית צמר או פשתים או מינו של הטלית, דכיון דקריא לה ציצית הכנף והיינו צבע הכנף, הכל בכלל, עכ"ל, לאידך גיסא בח"א מבואר דנקט כדברינו, שהוא כתב (כלל י"א ס"א) וז"ל, אם עושה ציצית של משי או שאר מינים צריכין שיהיו באותו צבע כמו הבגד, עכ"ל [ומהא דהרמב"ם כתב הדין סתמא ולא חילק דצמר ופשתים שאני לא קשה מידי, דלשיטתיה ניחא, דהוא פסק כרב נחמן].

ועפ"י המתבאר אין מקום כלל ללמוד מהא דאמרו "לא יהא אלא לבן" דחוטים דבעינן משום "גדילים" אינם צריכים להיות כשרים למצותם, דמאחר דהתם מיירי בחוטים של צמר, נמצא דלרבא אינם צריכים כלל להיות מצבע הבגד, וודאי יש לנו לפרש סתמא דגמרא כדעתו, דלרש"י הכי קי"ל לדינא כמו שהביאו ממנו התוספות במנחות (לט:). ויישוב זה ניחא גם לפי הראב"ד דסובר כרש"י דלבן בעי להיות כצבע הבגד, שהרי ביאר הכ"מ (הל' ציצית פ"ג הל' ב') דגם הוא ס"ל דקי"ל כרבא [אולם עיין במרכבת המשנה דחולק על הכ"מ, ובמה שהשיג עליו הדברי ירמיהו, ואיכמ"ל]. ואף דלפי הרמב"ם דפסק כרב נחמן אין לפרש כן, לפי שיטתיה דרק חוט הכורך בלבד עושה תכלת, נראה ודאי מסתברא דכשאותו חוט אינו תכלת לא בעי להיות מצבע הבגד - וכעין סברת הארה"ח שהבאנו לעיל אלא דלרמב"ם יותר פשוט הוא - דהא דבעינן מין כנף הוא דין בחוטי הענף בלבד, ולא בחוט שכורך על הענף.

11. הנה הכ"מ הקשה על הרמב"ם מהא דמצינו בגמרא דדריש מקרא דבעינן ד' חוטים, דמשמע דמה"ת יש מנין לחוטי הענף, ונשאר בצ"ע.

ובמעשה רקח תירץ דלעולם ס"ל להרמב"ם דמה"ת הוא דבעינן ד' חוטים כמבואר בגמרא, ומש"כ דאין לחוטי הענף מנין מה"ת, כוונתו דאין להם שיעור למעלה, וכדרך זו פירשו גם המשכנות יעקב (סי' ט"ו) והארה"ח (סי' י' אר"י סק"ג). והמבי"ט בקרית ספר פירש דמיירי הרמב"ם רק בסוף החוטים שהוא הענף, אבל בגדיל ודאי בעינן ד' חוטים מה"ת. והברכ"י הביא עוד תירוק, דהא דכתב הרמב"ם ליכא מנין מה"ת הוא משום דכל שאינו

מוריה, שנה שלושים ושנים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג *

והנה לפי"ז, מאחר דלדעתו רק חוט אחד בלבד הוא דעושה תכלת, על כרחך מנין חוטי הלבן דבעינן הוא ז', וכך מבואר בדבריו, שכתב שם (הל' ו') וז"ל, ויהיה אחד מח' החוטים חוט תכלת והז' לבנים, עכ"ל. ובב"י מבואר להדיא דלמצות לבן לא סגי בפחות מז' חוטים, שכתב (סי' י"א סי"ב בהשגתו על דברי מהר"י אבוהב) וז"ל, כשמטיל לבן לבדו צריך להטיל ז' חוטים לבן לפחות, ואפשר דח' חוטי לבן בעי ולא סגי בז'... ובהדיא כתב הרמב"ם בפ' ההוא העושה לבן בלא תכלת לוקח אחד מח' חוטים וכו', עכ"ל. ולפי"ז, כשעושה ב' חוטים של תכלת כהראב"ד או ד' כהתוספות, פשוט לכאורה שנמצא דמצות לבן אינו מקיים לפי הרמב"ם, שהרי חיסר משיעורו דז' חוטים, אמנם עיין כאן בהערה 12 מה שיש לדון בדבר. ובענין אם מצות תכלת מיהא יוצא או לא

מפורש בתורה קרי ליה מדברי סופרים, ונמצא דלעולם דין דאורייתא הוא דבעינן ד' חוטים. והוסיף על זה הברכ"י להוכיח דגם הכ"מ הבין את דברי הרמב"ם כך, וקושיא אחרת הוא דהקשה על הרמב"ם, והוא שהדרשה שדרשו בגמרא הוא כמפורש בקרא ואינה ראויה ליקרא בשם דברי סופרים. וכדרך זו בביאור כוונת הכ"מ מבואר גם במשכנ"י (שם) ובמגן גבורים (סי' י"א ס"ק כ"א) ועוד מפרשים.

אולם לאורך גיסא, הרדב"ז (ח"ה סי' אלף תס"ג) דמיירי בביאור דברי הרמב"ם, נקט בפשיטות בסוף דבריו דמנין החוטים אין בהם שיעור כלל מה"ת, וכך מבואר גם בח"א (כלל י"א סט"ז) דנקט כך בדעת הרמב"ם. ועיין גם בפירוש בן ידד על הרמב"ם (לר' ידידי' שמואל ב"ר יהודה טאריקא שהיה חי קרוב לפני ג' מאות שנה) דנקט כן, ותירץ קושיית הכ"מ דלעולם דרשת הגמרא היא רק אסמכתא, ובערוך לנר (יבמות ה': על תוד"ה גדילים) שתירץ בענין אחר, דלאו כו"ע מודים לדרשת הגמרא, ושכך גם דעת רבכ"ח ושלדניא קי"ל כמותו, עיי"ש. 12. האמת היא דיש קצת מקום לפקפק בזה - וצד זה העלה גם הגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א בדבריו - דלכאורה יתכן לומר דחוט תכלת יכול לעלות למצות לבן כשצריך, דהא דצבוע תכלת אינו מזיק, ולפי"ז ימצא דכשמוסיף בחוטי התכלת יוצא י"ח תכלת וגם לבן לפי הרמב"ם.

והנה לעיל (אות א') הבאנו ראיה היפך זה, דצ"ל דתכלת חשיבא מין אחר המופקע מלהיות לבן, והזכרנו דכבר הוכיח כן הקרן אורה, אלא דאותה ראיה בנויה אהא דדין המשנה דהלבן אינו מעכב את התכלת מיירי בציצית שכל החוטים הם תכלת, דמאחר דאין אומרים בכה"ג דיוצא גם תכלת וגם לבן [אלא רק תכלת בלבד], מוכח דחוט תכלת אינו יכול לעלות למצות לבן.

אמנם, מאחר דהראיה היא משם, נמצא דלדעת הרמב"ם - לפי הדרך הא' בביאור דעתו שהבאנו בפנים בהמשך - עדיין יש לעיין בדבר, שהרי לפי אותו דרך ס"ל להרמב"ם דדין המשנה דהלבן אינו מעכב את התכלת מיירי דוקא היכא שבתחלה באמת עשה לבן אלא שנפסק אח"כ ונשאר רק התכלת [דאילו לפי הדרך הב' שהבאנו לקמן, מפורש בכסף משנה דגם לפי הרמב"ם מיירי התנא בציצית של תכלת בלבד], דנמצא לפי"ז, דלעולם שפיר יתכן לומר דהיכא שעשה כולה תכלת דיוצא אפילו לבן, ומן הטעם דגם תכלת יכול לעלות למצות לבן.

והנה בדעת הרמב"ם עצמו נראה דאין לפרש כן, דהלשון שנקט בדבריו שהבאנו כאן: "ויהיה אחד מח' החוטים חוט תכלת והשבעה לבנים", משמע דבעי לעשות דוקא באופן זה שיהיו ז' לבנים - דאל"כ הכי הל"ל: "ויהיה אחד מח' החוטים או יותר תכלת". אולם אינו מוכח דטעמו כנ"ל משום דדין הוא בתכלת דמופקע מלהיות לבן, שהרי דעתו היא (פ"ב הל' ח') דבעי לעשות חוטי הלבן כעין צבעה של הטלית, דלפי"ז איכא למימר דמשום הא הוא דצריך שיהיו ז' החוטים האחרים דוקא לבן. ודע, דלכאורה לעיכובא הוא דבעי לעשות חוטי הלבן כצבע הטלית, שהרי מקור דין זה הוא הברייתא במנחות (מא:): דאיתא: טלית, אין פוטר בה אלא מינה, ע"כ. ושוב ראיתי דכבר כתב הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' ר"פ) בפשיטות מחמת לשון הברייתא דמעכב.

ולפי"ז יש לעיין, דהנה לדינא קי"ל (סי' ט' ס"ה) דלא כהרמב"ם בזה, ונמצא, דלפי הצד דלענין מנין חוטי התכלת הלכה כשיטת הרמב"ם דעושה חוט אחד בלבד, שוב יתכן לומר דגבי חוטי הלבן ליכא קפידא שלא יהיו תכלת, ונמצא א"כ דשפיר יוצא גם מצות לבן כשעושה ב' חוטים תכלת או ד'. ונפק"מ מזה, דתו ליכא הכרח לעיקר דברינו בפנים, שבאנו להעיר דלפי הדרך הא' בביאור שיטת הרמב"ם, נמצא דאם מוסיף בחוטי התכלת דאפילו מצות תכלת אינו יוצא.

ונראה דקשה לסמוך על סברא זו כלל, חדא, שהרי המפרשים דנקטו כדרך הא' בביאור דעת הרמב"ם, פשיטא להו הסברא דתכלת אינה עולה למצות לבן, שהרי כולם פירשו דההכרח שלו שלא לפרש דמיירי הא דהלבן אינו מעכב את התכלת בציצית שכולה תכלת - על הדרך דהא דהתכלת אינה מעכבת הלבן מיירי בציצית שכולה לבן - הוא משום דכך משמעות הקרא ד"ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת", דרק הפתיל הוא תכלת ולא הציצית,

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א-ב (שעג-שעד), תשרי תשע"ג

- מטעם הא דקיי"ל דלבן אינו מעכב את התכלת - נראה שתלוי הדבר במחלוקת שמצינו בביאור דבריו שם בהלכה אחרת וכמו שיתבאר.

דהנה אחר שהעתיק שם (הל' ד') לשון המשנה ריש פ' התכלת דהתכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, ביאר וז"ל, כיצד, הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו, כשר, עכ"ל. והדבר טעון ביאור, מדוע לא פירש הסיפא דהלבן אינו מעכב את התכלת על הדרך שפירש הרישא, כלומר, דכשאיין לו לבן עושה תכלת לבדו, ובמקום זה נקט אופן דגרדומי ציצית, דבתחלה עשה לבן ותכלת ואח"כ נפסק הלבן.

ובפשוטו ודאי משמע כמו שנקט שם הכסף משנה, דס"ל להרמב"ם דבתחלה א"א לעשות מתכלת לבדו, ולכן הוכרח לפרש דמיירי בגרדומין. והטעם בזה, דלפי דרכו דרק חוט אחד בלבד עושה תכלת - ובו כורך הציצית - אין מקום כלל לתכלת בלי לבן, דמצות תכלת היא כעין תוספת על מצות לבן, דעצם הצווי דמצות תכלת הוא לכרוך חוט תכלת על החוטים של מצות לבן, וכמשמעות הקרא "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת". ושורש דבר זה מתבאר כבר מתוך דברי הרמב"ם עצמו כשמגדיר המצוה בתחלת הפרק, שכתב וז"ל, ענף שעושים על כנף הבגד ממין הבגד הוא הנקרא ציצית... וזה הענף הוא הנקרא לבן מפני שאין אנו מצווין לצבעו... ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף, וחוט זה הוא הנקרא תכלת... נמצאו במצוה זו שתי צוויות, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה, ושיכרוך על הענף חוט תכלת, שנאמר ועשו להם ציצית, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, עכ"ל.

ולפי דרך זו, לכאורה¹³ צ"ל דכל שאינו עושה ז' חוטים של לבן, נמצא דאפילו מצות תכלת אינו יוצא, דמאחר דבכה"ג חסר שיעור הלבן ואינו מתקיים קרא ד"ועשו להם ציצית", ממילא גם אינו מתקיים קרא ד"ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת". ועיין בהערה¹⁴ דאיכא צד דהא דאינו יוצא לפי"ז, לכו"ע הוי מה"ת.

דלפי"ז אם עושה כולה תכלת אינו יוצא אפילו תכלת, דרק על ציצית הוא דאמר קרא ליתן פתיל תכלת. וכ"ת, מדוע לא פירשו דתכלת אינה עולה לציצית משום הדין בציצית לעשותה כצבע הטלית, אולי י"ל דנקטו דלא כהרשב"א הנ"ל, וס"ל דאותו דין אינו מעכב [ועיין שו"ת לב חיים (ח"א סי' ע"ה ד"ה גם מש"כ) שכתב לדחות דברי הרשב"א והוסיף דברמב"ם משמע דאינו מעכב].

ועוד, דלכאורה יש מקור נוסף לסברא דתכלת אינה עולה למצות לבן. דהנה כברייא הנ"ל במנחות איתא: טלית שכולה תכלת, מביא תכלת ודבר אחר ותולה בה, וקלא אילן לא יביא, ואם הביא כשר, ע"כ. וביאר המשכנ"י, דהטעם דצריך להביא דבר אחר עם התכלת [ולא סגי להביא רק תכלת] הוא כנ"ל דקפיד קרא שהציצית לא תהא תכלת. ודין זה לכאורה ודאי מעכב, דמדויק כברייא דרק גבי קלא אילן הוי הדין דבדיעבד כשר אם הביא.
13. ובאמת יש להוכיח דכך הדין לפי דרך זו, דאם נימא דמצות תכלת מיהא יוצא היכא שהטיל מקצת לבן ורק חסר במנין ז' חוטים דבעינן, ימצא דשפיר מתפרש דין המשנה דהלבן אינו מעכב את התכלת בפשיטות, דיש לאוקמה בכה"ג דחסר במנין ז' חוטי הלבן, ויקשה על הרמב"ם מדוע הוצרך לנקוט אופן של גרדומין.
14. הנה אפילו לפי דרכם של מקצת מפרשים שהזכרנו לעיל, דשיעור מנין החוטים הוא רק מדרבנן לדעת הרמב"ם, ונמצא דרק מדרבנן הוא דאינו מתקיים קרא ד"ועשו להם ציצית" ושפסולים הציצית כשליכא ז' חוטים של לבן, מ"מ לאו מילתא דפשיטא היא דמן התורה מיהא שפיר יוצא [בין לבן ובין תכלת] לפי דעתם, אלא תלוי הדבר במחלוקת ראשונים.

והטעם, דמאחר דבעיננו אינו עושה המצוה כדרך שתקנו החכמים, דומה להא דמצינו גבי מי ששלחנו חוץ לסוכה, שעליו אמרו דחשיב "כאילו לא אכל בסוכה", דביאר בזה הבה"ל בס"י תרל"ד (ס"ד ד"ה כאילו) וז"ל, לדעת התוספות בסוכה ד"ג מה"ת לא יצא כיון דרבנן גזרו ע"ז ואמרו כאילו לא קיים מצות סוכה, ולהר"ן והריטב"א רק מדרבנן, עכ"ל.

• מוריה, שנה שלושים ושנים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

והנה, אף דבמקומו נקט הכ"מ הדרך הנ"ל, מבואר דלא פשיטא ליה כך, דבסוף הפרק (הל' י"ח) פירש אחרת, וכאותו דרך נקט גם בב"י (סי' י"ב), דפירש וז"ל¹⁵, ונ"ל שהרמב"ם ודאי פסק כרבנן וכפשטא דסתם מתניתין דקתני התכלת אינו מעכב את הלבן וכו' שאם אין לו אלא מין אחד עושה אותו מין שיש לו, וכתב שאם אין לו תכלת עושה לבן לבדו, וממילא משמע דלבן אינו מעכב את התכלת, וכל שכן הוא, שהרי עיקר המצוה בתכלת, ואם היכא שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, כ"ש שכשאיין לו לבן שעושה תכלת לבדו, עכ"ל. ולפי דרך זו, לכאורה פשוט דגם היכא שעושה רק ב' או ד' מן החוטים תכלת יוצא עכ"פ מצות תכלת, דכמו דתוספת ז' חוטים של תכלת אינו מגרע מצוה, כמו"כ צ"ל כשמוסיף פחות מז' חוטים, דמאי שנא.

ובטעמא דהא מילתא דלא ברירא ליה להכ"מ מה דעת הרמב"ם, נראה יסוד הדבר מה דקשה ליה מן הגמרא. והיינו, דמצד אחד, מדלא פירש הרמב"ם דדין הסיפא הוא דכשאיין לו לבן יש לו לעשות תכלת לבדו, בפשוטו ודאי יש להוכיח כנ"ל דס"ל דלא יתכן כלל תכלת בלי לבן, מלבד באופן דגרדומין דבתחלה עשה גם לבן. אולם מאידך גיסא, דרך זו לפרש דמיירי המשנה בגרדומין קשה מן הסוגיא, דאוקמתא זו מצינו כבר בגמרא, ומדהתם נאמר רק בכדי ליישב המשנה לדעת רבי דס"ל דלבן ותכלת מעכבי אהדדי, מבואר דלדעת החכמים נחא גם בלי גרדומין. ואף דבדבריו בהל' ד' כתב הכ"מ דרך ליישב הסוגיא, הרי בגמרא אינו משמע כלל כאותו דרך - עיין קרן אורה (לח. בסוף דבריו) שהעיר כן, וביצחק ירנן (לר' אליקים גאטיניו - נדפס שנת תקמ"ו) ושלל דוד (לר' דוד מועטי - נדפס שנת תר"י) שהרבו להקשות עוד על דברי הכ"מ בזה - ונראה שהוא בעצמו ראה חולשת אותו דרך, ולכן בסוף הפרק פירש אחרת, על אף דבברי הרמב"ם אינם מורים כאותו דרך.

והנה, אף דרוב המפרשים נקטו כדרך הב' של הכ"מ, מ"מ, נראה מחמת כמה טעמים דודאי בעינן [לכה"פ] למיחש גם לדרך הא', ואלו הם:

א) מצינו בכמה מגדולי האחרונים שתירצו מה שקשה מן הסוגיא על הדרך הא', ואשר על כן לכאורה הדר דינא דיש לנקוט כמותה מחמת מה שדברי הרמב"ם בפשוטו ודאי מורים כן. ואלו הם האחרונים הנ"ל: המשכנות יעקב (סי' י"ח) ואחיו הקרן אורה (מנחות לח: ד"ה וכבר הבאתי), עיין בהערה¹⁶ ביאור דבריהם, המקור מן הגמרא שהביאו לסברת הרמב"ם בזה, ומה שדברי הרמב"ם במק"א מדויקים מאד לפי"ז באופן שנמצא שדקדוק זה קצת ראייה לדרך הא'.¹⁷

ובספר קובץ כתב להדיא דיותר מסתבר כדברי הכ"מ הראשונים, אולם בדרך שכתב ליישב

והנה היה נראה דיש מקום לחלק, דהא דס"ל להתוספות דאפילו מה"ת לא קיים המצוה, היינו דוקא בכגון התם דיסוד הדין דרבנן הוא גזירה שלא לעשות המצוה באופן ההוא, דמה שהם אמרו שלא לעשות המצוה באופן מסוים הוא מה שמפקיע מן המעשה ההוא שם ותורת מצוה. אבל בענינו דיסוד דינא הוא מעליותא במצוה כשיש בציצית ד' חוטים, וגדר תקנתם הוא תקנה לעשות המצוה דוקא באופן זה, איכא למימר דכו"ע מודים דמה שאינו מקיים הדרכנן אינו מפקיע מן המעשה שם ותורת מצוה, ושפיר חשיב דמה"ת מיהא קיים המצוה. אולם מדברי הפמ"ג מבואר דלא חילק כן, דבפתיחה כוללת (ח"ג ס"ח), אחר שביאר דאם סיכך בדבר שפסולו מדרבנן אף מדין תורה לא יצא, כתב וז"ל, כל מיילי דרבנן אמרו במצות עשה שצריך לעשות כך, אם הזיד ולא עשה כן אף מה"ת לא יצא, ובאונס יצא. ויצא לנו הדין כך, הדמיון מי שהתפלל תפלת ח"י בשבת והזכיר שבת דיצא מה"ת - כמש"כ המ"א רע"א א' - ידי קידוש, מ"מ הואיל וחז"ל אסמכוהו אקרא על הכוס יין וקידוש במקום סעודה דוקא, א"כ אף מה"ת לא יצא, עכ"ל.

15. זה העתק לשונו בב"י, שבו הוסיף כמה תיבות לתוספת ביאור.

16. ראוי להקדים, דביאור המשכנ"י והק"א (וכ"כ אחרים) דבגמרא יש מקור לסברת הרמב"ם, והוא מהא דאיתא בברייתא בשם ריב"ז: "אין לו תכלת מטיל לבן", דמשמע דדוקא כשאין לו תכלת מטיל לבן, אבל כשאין לו לבן אין לו להטיל תכלת.

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א-ב (שעג-שעד), תשרי תשע"ג

הסוגיא לכאורה עדיין צ"ע עיי"ש, וגם הנצי"ב (העמק שאלה שאילתא קכ"ז אות י"א) נקט כן, וכתב דרך אחרת ביישוב הסוגיא, עיין בדבריו. גם המנחת חינוך (מצוה שפ"ו) כתב דמדויק ברמב"ם דאין לעשות תכלת בלי לבן, והוסיף דיש לעיין בכ"מ טעם הדבר, אלא הוא לא נחית לבאר איך ליישב סוגיית הגמרא.

ויש להזכיר אמנם, דמלבד על דרכם של המשכנ"י והק"א, קשה לכאורה מדברי הרמב"ם בשרשים¹⁷.

ולענין ביאור דרכם, יסוד הדרך הוא, דהא דפירש הרמב"ם דמיירי הסיפא כנפסק הלבן אח"כ, אין כוונתו כמו שנקט הכ"מ דכשרה משום הקולא דגרדומי ציצית - ושנמצא א"כ דחשיב דיוצא גם מצות לבן, דכך דין גרדומין - שהרי בפשוטו משמע דמיירי אפילו כשלא נשאר בחוטי הלבן שיעור כדי עניבה [ובדעת הכ"מ שפירש דשייך כאן דין גרדומין, עיין בסוף הפרק שכתב ג' דרכים ביישוב דברי הרמב"ם בזה], והא דמ"מ כשרה הציצית, היינו רק למצות תכלת בלבד, ומטעם דאין הלבן מעכב את התכלת. ולפי"ז ממילא תו אינו קשה מסוגיית הגמרא, דנמצא דשפיר נכון הא דמשמע שם דרק לדעת רבי בעינן לפרש דמכשיר המשנה משום דין גרדומין. וצריך להוסיף אמנם קצת ביאור בדבריהם, והוא דאף דנכונה סברת הכ"מ דאינו שייך כלל תכלת בלי לבן, מ"מ נקטינן דהיינו רק בשעת עשיית התכלת בלבד, דאילו אחר שכבר הטיל התכלת, תו לא יפקע מינה שם והכשר תכלת אפילו כשיחסר הלבן. וזה כעין הא דמצינו גבי הדין דצריך להרחיק הציצית משפת הבגד כשיעור קשר גודל כדילפינן מקרא ד"על הכנף" [דכשמטיל תוך שיעור זה מיקרי "תחת הכנף"], דקיי"ל בזה (סי' י"א ס"י) דאם אח"כ נפתח מן השיעור עדיין כשרה.

וגם בטעם הדין יש להשוות להם, דהנה במקור הדין במנחות (מב.) אמרו בזה "בשעת עשייה איתמר", וביאר הלבוש וז"ל, דכתיב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם, משמע בשעת עשייה יעשה "על הכנף" ואח"כ אין קפידא, עכ"ל. ועל דרך זה יש לפרש גם בענינו, דמאחר דהמקור לומר דליכא תכלת בלי לבן הוא מקרא ד"ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" וכדביאר הכ"מ, שפיר י"ל דמשמע בשעת נתינה תהיה התכלת כרוכה על הלבן, ואח"כ אין קפידא.

ונראה להביא סמוכין לסברא זו מדברי הרמב"ם עצמו, דהנה בהלכה א' כשמגדיר מצות לבן, נקט לשון המורה על עצם מהותו, שכתב וז"ל, ענף שעושין על כנף הבגד ממין הבגד הוא הנקרא ציצית מפני שהוא דומה וכו', עכ"ל. וק"ק מה שבהלכה ב' כשמגדיר מצות תכלת שינה מסגנון הנ"ל ונקט לשון המורה על דרך עשייתה, דבמקום לכתוב: "וחוט הצמר שנצבע כעין הרקיע שכורכין על הענף נקרא תכלת", כתב וז"ל, ולוקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכורכין אותו על הענף, וחוט זה הוא הנקרא תכלת, עכ"ל. ולפי המתבאר נמצא שבדקדוק רב נכתבו דבריו, דנקט לשון המורה על עשיית התכלת להורות דאינו ממהותה של התכלת להיות כרוכה על הלבן, אלא רק מדיני עשיית התכלת הוא. והנה דיוק זה הוא קצת ראייה לדרך הא' בביאור דעת הרמב"ם כפי פירושה של המשכנ"י והק"א.

17. ראיתי הובא בשם קונטרס בכנף איש יהודי שהביא ראייה לדרך הב' מדברי הרמב"ם בשורש י"א, דהנה כתב שם וז"ל, כי העולה במחשבה, שאחר שאלו החלקים כל חלק מהם בלתי צריך לחבירו שיהיה כל חלק מצוה בפ"ע, כמו שאמרו התכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת, והנה היה אפשר לנו שנאמר שלבן ותכלת יימנו בב' מצות לולי מה שמצאנו להם לשון מבואר במכילתא וכו', עכ"ל. הרי מפורש דשייך הכשר בתכלת בלתי לבן, וביאר בקונטרס הנ"ל דא"א לפרש דהכוונה לאופן של גרדומין, דהתם בתחלת תלייתה באמת צריכה התכלת את הלבן, אלא על כרחך הכוונה להיכא שתולה תכלת לבדה, וזה כדרך הב' דבכה"ג שפיר כשרה למצות תכלת.

אולם נראה דמשום הא בלבד דבשעת התלייה צריכה התכלת את הלבן, אין להקשות על הדרך הא', דהנה בארנו כבר בהערה הקודמת בדעת המשכנ"י והק"א, דהא דאינו שייך תכלת בלי לבן הוא דין בעשיית הציצית בלבד, דאילו אחר שכבר נעשה שוב אין התכלת צריכה ללבן כלל. ונמצא לפי"ז דלענין מעשה המצוה וקיומה, לעולם אין התכלת צריכה ללבן, ואשר על כן שפיר כתב הרמב"ם דהיה מקום למנות ב' מצוות, דלענין מנין המצוות פשוט לכאורה דתלוי במעשה המצוה, ולא בעשיית והכשרת החפץ למצוה. אולם לפי שאר המפרשים דכולם נקטו כדביאר הכ"מ, כלומר דהא דהלבן אינו מעכב את התכלת מיירי דוקא היכא דשייך דין גרדומין, לכאורה שפיר צ"ע מדברי הרמב"ם בשרשים, שהרי בגרדומין חשבינן ליה ללבן כאילו גם הוא עדיין קיים [דמטעם זה מפרש רבא דכשרה אפילו לרבי דס"ל דהלבן מעכב את התכלת], וקשה א"כ דלא מצינו תכלת בלי לבן.

♦ מוריה, שנה שלושים ושתים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

(ב) הנה לפי הדרך הב' דגם כשאין לו לבן הדין דעושה תכלת לבדה, נמצא כדביאר הכ"מ להדיא, דהא דאיתא במשנה "הלבן אינו מעכב את התכלת" מיירי כשאין לו לבן, ואשמועינן דיש לו לעשות תכלת לבדה. וקשה א"כ, חדא, נהי דנכון מש"כ הכ"מ בדעת הרמב"ם דממילא נלמד דין המשנה בכ"ש מהא דכתב דהתכלת אינה מעכבת הלבן, סו"ס לכאורה היה לו להזכיר דין המשנה להדיא, והיה יכול לכלול בקיצור עם הרישא ולפרש כך: "כיצד, הרי שאין לו תכלת או לבן עושה המין שיש לו לבדו". ועוד, צ"ע מדוע הזכיר האופן גרדומין כלל, דאופן זה בעצם אין ענינו לכאן, דדין גרדומין ביאר רק בסוף הפרק (הל' י"ח). ואף דבמפרשים מצינו דחיות לקושיות האלו, יש בהם מן הדוחק, עיין כאן בהערה¹⁸.

(ג) דברי הרמב"ם בפ' המשניות ודאי מורים כדרך הא', וכדבארנו בהערה¹⁹.

ויש לציין, דבביאורו לספר המצות לרס"ג (עשה ז' דף פו.), יש לו להגרי"פ פערלא דרך חדשה ביישוב דברי הרמב"ם, וגם לפי דרכו נמצא דלפי הרמב"ם אינו רשאי לעשות יותר מחוט אחד תכלת, עיין בהערה²⁰.

18. הנה, מהר"ז בינגא (הל' ציצית אות ב' סק"ג), רבנו דוד עראמה והיד הקטנה, כולם פירשו הא דלא הזכיר הרמב"ם דכמו"כ הדין דכשאין לו לבן עושה תכלת לבד, משום דמילתא דלא שכיחא היא שאין לו לבן, דלבן דבר מצוי הוא מאד. ולפי דבריהם, ממילא גם אינו קשה מה שהביא הרמב"ם דין גרדומין כאן שלא במקומו, דהוצרך להזכיר הדין הכא כדי לאשמועינן אופן דהלבן אינו מעכב את התכלת. אולם ודאי יש בדרך זו מן הדוחק, ופשוט. ועוד, נראה שדברי הרמב"ם בפירושו על המשנה אין לפרש כלל בדרך זו, וכמו שיתבאר לקמן בהערה הסמוכה.

ועוד דרך יש ליישב עכ"פ הקושיא הב' מדוע הזכיר הרמב"ם דין גרדומין על אף דאין כאן מקומו. דהנה הבאנו כבר בהערה הקודמת מה שביארו המשכנ"י והק"א, דלעולם אין כוונת הרמב"ם לדין גרדומין כלל, אלא להיכא שנפסקו באופן דאינו שייך הקולא דגרדומין, והא דמ"מ מכשיר הרמב"ם, היינו דיוצא רק מצות תכלת ומשום דהלבן אינו מעכב את התכלת. ועל דרך זה כתבו גם הרדב"ז (ח"ה סי' אלף תס"ג) ומהר"ם בנעט (הל' קטנות סי' תתקל"ט ד"ה אפילו), ובכדי ליישב הא דמ"מ קשה דמיותר האופן הב' של הרמב"ם - שהם נקטו בדרך הב' דגם כשאין לו לבן עושה תכלת לבד ונמצא דבהכי הוא דמיירי הא דאמרו דהלבן אינו מעכב את התכלת - פירשו דמשום החידוש שיש בו הוא שהזכירו הרמב"ם.

וגוף החידוש מהו, הרדב"ז ביאר דאשמועינן דאפילו בכה"ג דנתכוון לעשות הציצית מב' המינים אמרינן דאין אחד מעכב את חברו. ומהר"ם בנעט פירש וז"ל, וקמ"ל בהא דה"א בכה"ג דגרע דה"ל הפסק בקשר והוספה בו שאינו של מצוה, וה"ל גרוע ועומד כמוזכר סברא זו שם בהשגת הראב"ד בהל' ט"ו, עכ"ל. אמנם יש להעיר בדבריהם, שהרי אין דרכו של הרמב"ם להוסיף חידושים שלא נזכרו בגמרא. ועוד, דגם על דרכם קשה מהא דאיתא בפ' המשניות, וכמו שיתבאר להלן.

19. כתב הרמב"ם בפ' המשניות - אמנם דבריו אלו אינם בנדפס, אלא ממהדורה בתרא הם והובאו במהדורות החדשות דפ' המשניות שיצאו לאור בימינו - וז"ל, ומה שאמר והלבן אינו מעכב את התכלת [וגבי דין הא' דהתכלת אינה מעכבת את הלבן מיהא לא ביאר מה הכוונה], היינו שאם עשה ציצית מושלמת לבן ותכלת, ונכרת הלבן ולא נותר ממנו כלום תלוי ונשאר התכלת לבדו, הרי זה יצא בו ידי חובתו, עכ"ל.

ומפורש בדברי הרמב"ם האלו, דגם בדברי המשנה ס"ל דהא ד"אין הלבן מעכב את התכלת" מיירי בנפסק הלבן אח"כ, וזה שלא כדברי הכ"מ בדרך הב', שכתב להדיא דהתנא מיהא שפיר מיירי במי שאין לו לבן. ונראה דגם מבואר שלא כדרכם של מהר"ז בינגא ודעימיה [שהזכרנו בהערה הקודמת] שפירשו הא דלא נקט הרמב"ם האופן דאין לו לבן משום דהוי מילתא דלא שכיחא. דבשלמא ביד החזקה שבו פוסק הלכות, יתכן דלא היה ניחא ליה לנקוט אופן דאינו שכיח, אבל בפירושו על המשניות, הרי כוונתו רק לפרש עצם דברי המשנה, ומאחר דהמשנה לכאורה ודאי אתא לאשמועינן רק עצם הדין דלבן אינו מעכב את התכלת, מה איכפת ליה להרמב"ם דהנפק"מ הפשוט ד"אין לו לבן" הוא דבר דאינו שכיח. וכן קשה מכאן על דרכם של הרדב"ז ומהר"ם בנעט שהבאנו שם בהערה, דלדעתם לא מיירי המשנה עצמה היכא דנפסק הלבן אח"כ, אלא תוספת של הרמב"ם הוא דאתא לאשמועינן דאפילו בכה"ג כשרה התכלת.

20. יסוד דרכו של הגרי"פ פערלא הוא, דאע"ג דגם כשעושה תכלת בלבד יוצא עכ"פ מצות תכלת, מ"מ חילוק

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

ג. הדין לדעת הראב"ד כשעושה יותר מחוט אחד כפול תכלת או פחות ממנו: יש להקדים, דיסוד דעת הראב"ד דמצות תכלת בעי חוט אחד שלם אפשר לפרש בב' דרכים. דהנה ביאר הגר"א (סי' י"ב סק"ה) וז"ל, וטעמם ממה שכתוב שם בספרי ועשו להם ציצית, שומע אני יעשה אותן אחד בפני עצמו... מדקאמר שומע אני כו', משמע דפתיל תכלת הוא אחד בלבד... ומפרש הראב"ד חוט שלם, והרמב"ם מפרש חוט אחד ממש וכו', עכ"ל.

וביאור דבריו, דהא דחולק הראב"ד על הרמב"ם הוא בענין מה שמשמע דפתיל תכלת הוא אחד, דלדעתו הכוונה לחוט אחד שלם ולא לחוט אחד ממש. ומשמע לכאורה, דבעיקר מודה הראב"ד לדרכו של הרמב"ם, כלומר דגם לדידה הוי תכלת דין בחוט הכורך דוקא, ורק דלא ניהא ליה לפרש דבחוט אחד בעי לעשות מקצתו תכלת ומקצתו לבן, ולכן ס"ל דעושה כולו תכלת. ועל דרך זה דביסוד דין תכלת ס"ל להראב"ד כהרמב"ם, נקט הנצי"ב (שאילתא קכו אות י"א) בפשיטות.

אולם באמת נראה דליכא שום הוכחה לפרש כן, דלעולם שפיר י"ל דביסוד הדבר ס"ל להראב"ד כהתוספות דציצית נעשה מב' מינים יחד לבן ותכלת, ורק כזה הוא דחולק, דמהא דכתיב גבי תכלת "פתיל" דמשמע חוט אחד בלבד, ילפינן דמצות מין תכלת היא בחוט אחד, ומזה למדים ממילא ג"כ דמצות לבן היא בג' חוטים [ופשוט די"ל דגם הגר"א הבין כן].

ועל דרך זו נקט העמק ברכה (ציצית אות א'), ומדבריו למדנו דמוכח דכך סברת הראב"ד, דהביא שם עוד מחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד וביאר דאולי לשיטתם. דהנה הרמב"ם פירש דכל הכריכות של החוליות עושה מן התכלת [מלבד הכריכה הראשונה והאחרונה], והראב"ד תמה עליו מדוע יש לעשות כריכות בתכלת יותר מבלבן, ולפי הדרך דמסיק הראב"ד לעשות נמצא באמת להיפך דרוב הכריכות עושה מלבן. וביאר העמק ברכה, דדעת הרמב"ם היא דעיקר מצות תכלת נאמר גבי חוט הכריכה, ולכן שפיר עושה עיקר הכריכות ממנה דוקא, וגם צובע רק חצי החוט שבו עושה הכריכות. אבל הראב"ד חולק על יסוד זה דמצות תכלת שייכת בעיקרה לכריכה, והוא משום דמהא דמשמע ד"פתיל" הוא אחד למדים רק זה דמצות תכלת היא בחוט אחד, ולכן ודאי צ"ל דבענין חוט שלם, וגם נמצא דליכא סיבה לעשות עיקר הכריכות מן התכלת.

אמנם, אף דבדעת הראב"ד ודאי נראים דברי העמק ברכה, הרי יש עוד ראשונים דס"ל דעושה חוט אחד שלם תכלת כמו שיתבאר לקמן, ובדעתם לכאורה עדיין יש מקום להסתפק מה יסוד שיטתם.

יש בין תכלת ללבן. והוא, דבציצית של תכלת בלבד אסור מיהא ללבוש הבגד מחמת מה שנמצא מבטל מצות לבן, ואילו כשהציצית הם לבן גם מותר ללבוש הבגד, והוא משום דמצות לבן חשיבא מצוה חמורה כלפי מצות תכלת, ולכן אמרינן דעשה דלבן דוחה עשה דתכלת. אמנם כל זה דוקא היכא שבתחלה עשה רק תכלת, אבל כשעשה גם לבן ונפסק אח"כ גם מותר ללבוש הבגד, דבכה"ג איתא לקולא דגרדומין. ונמצא לפי המתבאר [כך נראה כוונתו], דהא דאיתא במשנה דהלבן אינו מעכב את התכלת כולל כל האופנים, ואפילו היכא שמתחלה הטיל רק תכלת, דאף דאסור לו ללבוש הבגד בכה"ג, סו"ס אם ילבשו יקיים מיהא מצות תכלת, ויש מזה גם נפק"מ לדינא לכמה דברים, וכדביאר שם. אבל הרמב"ם נקט דוקא האופן דנפסק הלבן אח"כ, שהוא רצה לאשמועין אופן דמותר ללבוש הבגד לכתחלה, דזה טעם דברי ריב"ז בברייתא שדקדק לומר רק "אם אין לו תכלת מטיל לבן", דאמר כן משום דכשאין לו לבן אין אומרים לו להטיל תכלת, דאין זה מתירו ללבוש הבגד. וזה טעם מה שכתבנו בפנים דגם לפי דרך זו נמצא דלדעת הרמב"ם אינו רשאי לעשות יותר מחוט אחד תכלת.

ויש להעיר, שדברי הרמב"ם בפ"י המשניות שהבאנו בהערה הקודמת עומדים גם נגד פירוש זה, דמאחר דהתם כוונתו לבאר דברי המשנה, נמצא לפי הנ"ל דהיה לו לפרש דמיירי גם היכא דבתחלה הטיל רק תכלת, ולא רק באופן שעשה גם לבן ונפסק אח"כ.

♦ מוריה, שנה שלושים ושתים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

ונפק"מ יש בין ב' הצדדים האלו בעניננו, דלפי הצד דביסוד הדבר דעה זו כעין דעת התוספות, דחולקת רק בענין מספר חוטי התכלת והלבן דעושים - ובדעת הראב"ד כבר בארנו דנראה דכך יש לנקוט - ימצא לכאורה דאם יעשה ב' חוטים תכלת, דאפילו מצות תכלת לא יצא, דמאחר שחיסר במנין חוטי הלבן נמצא שאין עליהם שם "ציצית", וממילא אינם כשרים אפילו לדין "גדילים" בכדי להכשיר התכלת.

וכמו"כ צ"ל דאם עושה רק חציו דחוט אחד תכלת דאינו יוצא אפילו מצות לבן, דמאחר דאינו יוצא מצות תכלת באותו חוט שצבע רק חציו, אינו חל עליו שם "ציצית" ואפילו לדין "גדילים" אינו כשר. וכ"ת, בכה"ג דרק חצי החוט תכלת אמרינן "לא יהא אלא לבן" וכשר למצות לבן, והטעם, דהא דבארנו לעיל דתכלת מופקע מלהיות לבן נאמר רק גבי חוט הראוי לקיים בו מצות תכלת. נראה דחידוש הוא לומר כן, דלכאורה שפיר חל שם "תכלת" גם על חצי חוט - והגע עצמך, הרי ודאי יש לו דין "תכלת" לענין אם יחתכנו ויקשרנו לחצי חוט אחר דתכלת, וכמו"כ אם יצבע גם חציו השני, דנראה דליכא דין לצבוע הצמר לפני הטוייה דוקא - וממילא פסול הוא למצות לבן.

ולפי הצד דביסוד הדבר הוי דעה זו כעין דעת הרמב"ם, דחולקת רק בענין כמה מן החוט הכורך צריך לצבוע, ימצא כן, דאם יעשה רק חצי החוט תכלת כדרכו של הרמב"ם, נראה דשפיר יצא עכ"פ מצות לבן, דלענין הדין דאפילו כשעושה מצות לבן בלבד צריך מיהא לכרכו בחוט, פשוט לכאורה דלא גרע חוט שחציו לבן וחציו תכלת מחוט שכולו לבן. אולם אם יעשה ב' חוטים תכלת, אז יהיה תלוי הדין במה שנחלקו הפוסקים בדעת הרמב"ם אם יוצא עכ"פ מצות תכלת היכא שעושה כל החוטים תכלת או לא [דלפי הצד דאינו יוצא כשכולם תכלת, כמו"כ אינו יוצא בכל אופן שעושה תכלת יותר מן שיעור ופוחת משיעור הלבן, וכמבואר לעיל].

ד. האם יש הכרעה לדינא כמה חוטים לעשות תכלת או לא: הנה בריש סי' י"א סתם הטור כדברי רש"י והתוספות דבזמן שהיה תכלת היה מצותו שיקח ב' חוטים כפולים של תכלת, ומהא דאפילו לא הזכיר דעה אחרת מבואר דדעתו להכריע כן לדינא. אמנם הב"י שם, אף שכתב דכדברי הטור כתבו רש"י, תוספות, הרא"ש והמרדכי, מאידך גיסא הביא אח"כ גם את דעת הרמב"ם ואת מה שהזכיר בתשובה שכדבריו כתב כבר רבינו שמואל בן חפני. ומהא דרק הזכיר את הדעות ולא שקיל וטרי בדבריהם כלל, משמע לכאורה דאינו מכריע ביניהם וחשיב ליה ספיקא דדינא, וכ"כ המשכנות יעקב (סי' י"ח) דלא מצינו שהכריע בזה הב"י.

אולם בדעת המשכנ"י עצמו, נראה מדבריו בתשובה אחרת (סי' י"ג) דס"ל עפ"י ראיות דראוי להכריע כשיטת הרמב"ם - ומסתייע בזה ממה שהביא דכדעתו מבואר בכל ספרי המקובלים ובזוה"ק - עיין דבריו שם, וכן הסיק האדמו"ר מראדזין בספרו פתיל תכלת (פרט הששי) דדעתו נוטה להכריע כהרמב"ם.

אמנם נראה דלא סגי זה לומר דהוכרע הדין כהרמב"ם, בפרט שרוב רובם של הראשונים חולקים עליו - וגם האדמו"ר מראדזין עצמו כתב שאין כוונתו לקבוע הלכה לכל ישראל, עיי"ש - דהנה מלבד מה שגם הרא"ש והמרדכי ס"ל כרש"י והתוספות [והיינו בין ר"י ובין ר"ת] כמו שהזכיר הב"י, כך גם דעתם של העיטור (הל' ציצית שער א' ח"א וח"ב), התוספות רי"ד (ספר המכריע סי' פ"ח ובפסקיו למנחות לט.), רבינו ירוחם²¹ (נתיב י"ט ח"ג) והסמ"ק (מצוה ל"א).

21. הנה בכדי ליישב קושיית הב"י על רי"ו, ביאר המשכנ"י (סי' י"ח) דהוא חושש לדעת הרמב"ם והראב"ד, עיי"ש. אמנם נראה דוחק לומר כן, שהרי כשביאר המשנה ריש פ' התכלת, סתם רי"ו בפשיטות כדברי רש"י דעושה ב' חוטים מכל מין.

וגם מצינו ראשונים דס"ל כשיטת הראב"ד, דכדבריו מפורש ברבנו חננאל (ברכות ט.) ובערוך (ערוך תכלת) שהביא את דבריו, וכן סתם גם המאירי (יבמות ה:).

ועכשיו ראיתי מביאים, דכדברי התוספות כתבו עוד ראשונים ריש פ' התכלת - רגמ"ה (הובא בשטמ"ק החדש), הנמ"י ואגודה - ושכן גם דעת רבנו יונתן מלוניל (בהל' ציצית שלו), מהר"ם מרוטנבורג (סי' תמ"ד - דפוס פראג), הרשב"א (יבמות ד:) והיראים (סי' ת"א). וגם הביאו דדעת הר"ש סיריליאו (ירושלמי ברכות בענין "בין תכלת ללבן") כהראב"ד, ושהריא"ז (הל' ציצית), אף שכתב דדעת רוב המפרשים כהתוספות ושהרמב"ם ס"ל חוט אחד, מ"מ הסיק דבעי לעשות ב' חוטים.

וראוי לציין, דבכל זאת אין הרמב"ם דעת יחיד בזה, דכדבריו כתב גם רבנו פרחיה (שבת כה:): [ואף דבתשובתו שהעתיק הב"י מסייע הרמב"ם מדברי רבנו שמואל בן חפני, בפשוטו צ"ל כמו שראיתי שהעירו בזה, דכוונתו להביא סיוע רק לדינו הב' שם דעושה כל הכריכות מן התכלת - מלבד הראשונה והאחרונה - דלכאורה רק זה חזינן מדבריו].

ובאמת גם בדברי האחרונים²² מצינו מחלוקת בזה, דכבר כתב האדמו"ר מראדזין דדעת הגר"ז אינה כמותו, וכוונתו דמהא דבריש סי' י"א כתב סתמא שהיו עושים ב' חוטי לבן וב' חוטי תכלת משמע לכאורה דנקט לדינא כתוספות. ובארה"ח²³ מבואר יותר מזה, דחזינן דפסק להקל באיזה דין שהוא נכון רק לשיטת התוספות, דהנה בענין ציצית דמקצת החוטים הם צמר והשאר ממין של הבגד, ס"ל דהוי בכלל הספק של המחבר בסי' ט' (ס"ד), כמבואר בדבריו שם (המ"ל ס"ק כ"ח), ואפ"ה כשעושה ב' חוטים צמר ושנים ממין הבגד פשוט לו דכשר, וטעמו כדביאר (המ"ל ס"ק כ"ו) וז"ל, כי גם למהר"ם ע"כ בעושה ציצית ממינו בזמן שהיה תכלת היה נותן ב' חוטי צמר צבוע תכלת, ממילא גם עכשיו יכול לתת ב' חוטי אלה של צמר עם ב' חוטי ממינים, עכ"ל. ונראה דמכל זה מבואר דא"א לומר דהוכרע הדין כמה חוטים לעשות תכלת, ונמצא דחשיב דבר זה בכלל ספיקא דדינא, וממילא בעינן למיחש לכל הדעות מאחר שחולקים בדין דאורייתא, דכך הפשטות אפילו לדעת הרמב"ם כמו שנתבאר כבר לעיל.

ה. איך יש לנהוג - עפ"י המתבאר - בכדי לחוש לכל הדעות: יש להקדים כאן סברא שמצינו בפמ"ג, דבכדי לבאר דברי המ"א בסי' קצ"ד (סק"ג), כתב דהא דחייב במצוה אפילו מספק מטעם

22. הנה מסייע האדמו"ר מראדזין בהכרעתו גם מדברי הלבוש והגר"א, ובה צ"ע בדבריו. דהנה בענין דעת הלבוש ציין למש"כ בסי' י"א ס"ד, וקשה דלכאורה מפורש שם דס"ל דהוי ספיקא דדינא, עיי"ש. ובדעת הגר"א, הנה בתחלה מביא סתירה בדבריו בין מש"כ בביאור דברי הרע"א מהימנא דהוי כדעת הראב"ד שכן עיקר, ובין מה שפירש אהא דאיתא בספרא דצניעותא עפ"י שיטת הרמב"ם, ואחר שהאריך בענין הסיק דס"ל להגר"א כהרמב"ם. וצ"ע, דאף אם נקבל את דבריו, לכאורה צ"ל דהיינו רק בנוגע לביאור דעת הזוה"ק, אבל אין משם ראייה דכך ס"ל לדינא, שהרי בביאורו על שו"ע (סי' י"ב סק"ה) מבואר דס"ל דדעת הספרי יש לנקוט כשיטת התוספות, דמביא שם הא דמצד אחד יש מקור בספרי לסברת הרמב"ם והראב"ד דעושה רק חוט אחד של תכלת ומאידך יש גם מקור לסברת התוספות, ובכדי ליישב הסתירה מסיק דרך חדשה בביאור כוונת הספרי באופן שנמצא דדעת הספרי כשיטת התוספות.

23. לכאורה יש להוכיח דגם דעת המ"ב להכריע כתוספות, דבסי' ט' (ס"ק י"ד) הביא את דינו של הארה"ח. אמנם מחמת סגנון הלשון דנקט בזה נראה דיש מקום לדחות זאת, דאלו דבריו שם: ועיין בארצה"ח שכתב דאם עושה שני חוטים ממינו ושני חוטים מצמר שפיר דמי עיי"ש מילתא בטעמא, ע"כ. ובפרט יש לומר כן מאחר דכל הנידון שם הוא בספק פסול, דאופן זה הוא בכלל ספיקו של המחבר שם כדביאר הארה"ח להדיא, ויש לעיין. וכ"ת דבסי' י"א (ס"ק נ"ח) כתב סתמא כדברי התוספות, נראה דאין משם ראייה דהכריע כן, דהתם לא נחית לענין דינא כלל, דרך דרך אגב הזכיר זאת בתוך דבריו כשמבאר מנין לנו דיש בציצית ד' חוטים, עיי"ש.

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג

ספיקא דאורייתא לחומרא, היינו רק היכא דכשיעשה כן יתקן בודאי, וכגון מי שספק לו אם בירך ברהמ"ז או לא, דבכה"ג, אחר שיברך ימצא דודאי פטר חיובו. אבל היכא שגם אח"כ ישאר ספק, וכגון מי שידוע לברך רק ברכה אחת דברהמ"ז, דספק הוא אם הברכות מעכבות זו את זו, אינו חייב מספק לברך הברכה שידוע, דגם אחר שיברך ישאר עכ"פ ספק, דלפי הצד דהברכות מעכבות נמצא דעדיין חייב לברך.

וצריך לציין, דמבואר אמנם דהאבן העזר לא ס"ל כך, וכמו"כ נראה דהוי דעת המחמה"ש, ועיין בהערה²⁴.

והנה סברת הפמ"ג שייכת גם בענינו בנוגע לחיובו לעשות גם לבן וגם תכלת, שהרי א"א להטיל שניהם באופן שיתקן בודאי, דאך שיעשה ימצא דרך לדעה אחת פוטר חיובו, אבל לפי שאר הדעות עדיין הוא חייב [לכה"פ בלבן או בתכלת, ויש צדדים דישאר חייב בשניהם כנתבאר], ונמצא א"כ דאינו מוטל עליו חיוב להטיל את שניהם, אלא רק אחד מהם. ואשר על כן, לדעת הפמ"ג פשוט דאסור לו לעשות גם תכלת וגם לבן, שהרי בכל דרך שיעשה, נמצא לפי המתבאר לעיל דיש עכ"פ צד דאינו יוצא לא לבן ולא תכלת ושמבטל א"כ החיוב המוטל עליו לעשות אחד מהם, וודאי אינו רשאי ליכנס לספק ביטול חיוב שחייב בו, בכדי לקיים בספק, מצוה שאינה מוטלת עליו לקיים.

ונראה עוד, דאפילו אם נימא דלא כהפמ"ג ושלעולם מוטל עליו החיוב לעשות גם לבן וגם תכלת, מ"מ הא לכאורה פשוט דמודים כו"ע דיותר מוטל עליו חיוב עשיית אחד מהם בלבד, דהיינו או לבן או תכלת, דודאי עדיף חיוב שבידו לקיים בודאי מחיוב שבידו לקיים רק בספק. וכ"ת, לפי הצד דבאמת מוטל עליו החיוב לעשות גם לבן וגם תכלת, אדרבה חייב להשתדל בקיומו [ובעני לעשות כאחת מן השיטות] מחמת מה שעיי"ז ירויה ספק קיום שתי המצוות יחד, ומשום דעדיף ספק קיום ב' מצוות מודאי קיום דמצוה אחת. דבר זה נראה חידוש גדול, דמאחר דבידו לקיים החיוב של אחת מן המצוות בודאי, איך נתיר לו לעשות באופן דאיכא צד שלא יקיימנה, על אף דעיי"ז ירויה דלפי הצד שיקיימנה ימצא שיקיים גם החיוב השני המוטל עליו. ועדיין צריך לעיין בדבר, אולי יש ראייה לנידון זה אם רשאי, או אולי אפילו חייב, ליכנס לספק ביטול חיוב מצוה במקום שעיי"ז ירויה ספק קיום בחיוב נוסף.

24. הנה האבן העזר חולק אהא דפסק המ"א שלא לברך מספק היכא שידוע רק ברכה אחת, ומשום דגבי ברהמ"ז קיי"ל דמטעם ספק דאורייתא לחומרא חייב לברך, וחזינן לדעתיה דלא ס"ל כסברת הפמ"ג. וכמו"כ מבואר לכאורה מדברי המחמה"ש, דהביא קושיית האבן העזר על המ"א, ולא כתב כדרכו של הפמ"ג אלא תירץ בענין אחר, עיי"ש.

ובאמת סברת הפמ"ג הביא כבר בענינו האדמו"ר מראדזין (עיין התכלת סעיף מ"ו) בשם גדול אחד, שאמר מטעם זה, דמאחר דעכ"פ איכא ספק אם מה שמצאו הוא תכלת או לא ונמצא דאפילו כשמטילה אינו מתקן בודאי, אינו שייך בזה הא דספק דאורייתא לחומרא. והאריך שם האדמו"ר מראדזין לדחות סברא זו, ועיקר חיליה מדברי הר"ן בענין מי שלא נטל לולב כל היום, דמבואר בגמרא דבביה"ש אינו חייב ליטלו, וביאר הר"ן הטעם משום דביה"ש הוא ספק וספיקא דרבנן לקולא, דמבואר מזה דאם אז היה חיוב לולב מה"ת, היה צריך ליטלו בביה"ש על אף דבכה"ג אינו מתקן בודאי.

אולם נראה דאי משום הא, ליכא ראייה כלל, דלעולם התם שפיר חשיב מתקן בודאי, שהרי בזמן ביה"ש נמצא דאיכא ספק אם כלל מחויב במצוה, דאם הוא לילה כבר עבר זמן המצוה והוא פטור, ונמצא דכלפי החיוב המוטל עליו עכשיו, ודאי הוא שיתקן, דאם באמת מחויב משום דהוא יום, ממילא גם מקיים חיובו מפני שהוא יום. וראיתי שעל דרך זה תמה כבר עליו ר' מנחם זעמבא (גור אריה יהודה קונטרס שו"ת סי' ז' אות י"ד), ועיי"ש מה שהאריך בענין עיקר סברת הפמ"ג להביא ראיות לכאן ולכאן.

♦ מוריה, שנה שלוש ושתים, גליון א—ב (שעג—שעד), תשרי תשע"ג